

STUDIECENTRUM VOOR ECONOMISCH EN SOCIAAL ONDERZOEK

DE BELGISCHE WERKGELEGENHEIDSCRISIS
IN ECONOMISCH-GEOGRAFISCH PERSPECTIEF

G.L. DE BRABANDER & D. VAN DER WEE

Rapport 86/184

januari 1986

paper voor te brengen op het V.L.A.-Colloquium Beleidsgeografie te Antwerpen, 8 maart 1986.

Universitaire Faculteiten St.-Ignatius

Prinsstraat 13 - 2000 Antwerpen

D/1986/1169/1

I N H O U D

1. De statistieken over de werkgelegenheid	blz. 1
2. De nationale context	6
2.1 Schets van de macro-economische ontwikkeling	6
2.2 De werkgelegenheid	7
3. De ruimtelijke dimensie van de werkgelegenheids crisis	13
3.1 Enkele verklarende hypothesen	16
3.2 De invloed van de subsectoriële structuur	18
3.3 De rol van de verstedelijking en de centraliteit	27
4. Conclusies	38
5. Geciteerde literatuur	40
Addendum : enkele recente gegevens over de zelfstandigen en de werklozen	42
1. De zelfstandigen	42
2. De economische arbeidsreserve	45
3. Referenties	48

S A M E N V A T T I N G

In deze paper worden de ruimtelijke verschillen in de werkgelegenheidsontwikkeling tussen 1974 en 1984 onderzocht. Een toepassing van de shift-share analyse op de arrondissementele evolutie van de R.S.Z.-werkgelegenheid laat toe drie elkaar aanvullende hypothesen met de cijfers te confronteren : de hypothese dat vooral structurele voordelen i.v.m. de sectoriële structuur een handicap vormen, de theorie volgens dewelke de centrale ligging t.o.v. de perifere regio's een voordeel vormt en de veronderstelling dat een sterke verstedelijking een positieve invloed uitoefent.

De resultaten van het onderzoek tonen aan dat, behoudens in de Brusselse agglomeratie, de subsectoriële structuur veelal een ongunstig effect heeft, zowel in Vlaanderen als Wallonië. In totaal is de negatieve invloed zelfs groter in Vlaanderen. Overigens is het impact in Vlaanderen ernstiger naarmate het om minder stedelijke gebieden gaat.

Voor de Belgische arrondissementen is de regionale component globaal minder gunstig naarmate de verstedelijking toeneemt. Dit impliceert dat de aantrekkingskracht vermindert of de lokationele afstotingskracht toeneemt naarmate een hogere verstedelijking bereikt wordt. In het licht van de centrum-periferie theorie is het niet onbelangrijk vast te stellen dat hierdoor de relatieve positie van de centrale A.B.C.-as wordt aangetast, ten gunste van de perifere regio's. Uiteraard is ook het relatieve gewicht van de Waalse industrie-as verminderd. In het licht van deze processen, die versterkt worden door het grootstedelijk economisch verval, lijkt dit een aanduiding voor een heroriëntatie van het beleid. Tot nu toe bestaat in België noch een integraal steden-beleid noch een systematische ruimtelijke politiek gericht op het ontwikkelingspotentieel van de agglomeraties.

Toen Martens V aan de macht kwam, werd een driesporenbeleid uit de doeken gedaan, dat de economische crisis zou bestrijden. De doelstellingen waren (i) het herstel van de concurrentiekracht van de bedrijven, (ii) het saneren van de openbare financiën en (iii) het bevorderen van de werkgelegenheid. Bij het opmaken van de balans na vier jaar beleid is duidelijk dat het eerste doel bereikt werd, het tweede veel minder, het derde bijna niet. De economische crisis is in de eerste plaats een werkgelegenheids crisis gebleken en gebleven.

Het is de bedoeling van deze bijdrage de omvang en de geografische verscheidenheid van deze werkgelegenheids crisis te analyseren. Binnen het bestek van een korte bijdrage kan uiteraard niet de volledige problematiek gedetailleerd worden uitgewerkt. We beperken ons dan ook tot één zijde van de medaille, nl. het aanbod van werkgelegenheid of, anders gesteld de vraag naar arbeidskracht. We hopen dat zo'n analyse kan bijdragen tot een evaluatie van het gevoerde beleid en meteen een mogelijke aanzet kan vormen voor het in de toekomst te ontwikkelen beleid. Zo'n evaluatie kan evenmin als de beschrijving zonder cijfermateriaal. In tegenstelling met wat wel eens gedacht wordt, stellen die statistieken niet minder problemen dan de werkloosheids cijfers. Voor we de eigenlijke analyse aanvangen, moeten we dan ook op de karakteristieken van de gegevens ingaan.

1. De statistieken over de werkgelegenheid

De enige bron die gedetailleerde en volledige informatie geeft over de werkgelegenheid in België is de volkstelling. Op het ogenblik dat dit

artikel geschreven wordt, staan de relevante onderdelen van de recentste algemene telling nog steeds niet ter beschikking. Na de snelle verwerking van de bevolkings- en gebouweninformatie, ontstonden voor het N.I.S. onoverkomelijke financiële en personeelsproblemen, die slechts de jongste maanden konden worden opgevangen. De recentste volledig uitgewerkte telling blijft bijgevolg nog steeds deze van 31 december 1970, dus van vóór het begin van de huidige werkgelegenheids crisis. Zij kan dan ook alleen maar gebruikt worden als een reeds bijna historisch vergelijkingspunt, representatief voor een hoogtepunt in het economisch ontwikkelingsproces.

Slechts één recentere bron volgt min of meer dezelfde aanpak als de volkstelling. De sociaal-economische enquête van 1977 is echter afgenomen bij slechts 7,5 % van de bevolking. De extrapolatie tot de volledige werkgelegenheid brengt echter een potentiële fout met zich mee. Vooral indien zo'n extrapolatie voor beperkte ruimtelijke eenheden en/of bedrijfstakken wordt gedaan, zal de fout vrij belangrijke proporties aannemen. De resultaten worden dan ook onbruikbaar indien de evolutie of de samenstelling van de werkgelegenheid bestudeerd moet worden.

Aangezien er geen bronnen beschikbaar zijn die recente en volledige cijfers over de werkgelegenheid ter beschikking stellen, moet worden gewerkt met een combinatie van partiële benaderingen. Aangezien de arbeiders en de bedienden veruit het grootste aandeel hebben, ligt het voor de hand gebruik te maken van de R.S.Z.- statistieken. Zij hebben bovendien het voordeel veel recentere data op te leveren, aangezien de cijfers over 1984 reeds ter beschikking staan. Toch hebben deze statistieken ook

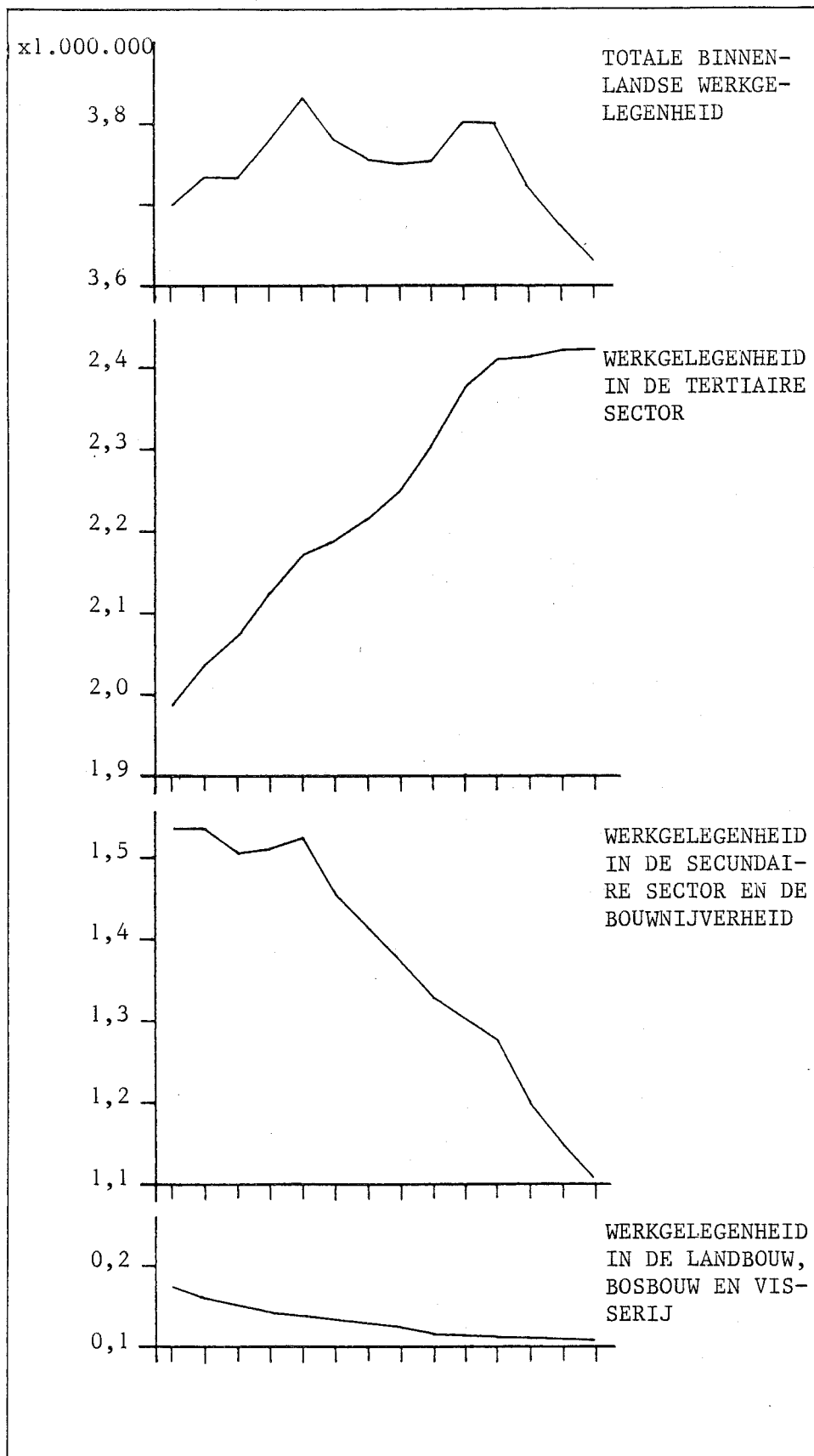
enige tekortkomingen. Vergelijkingen in de tijd kunnen bemoeilijkt worden door de verschillen in het object, aangezien het aantal onderworpen werknemerscategorieën niet constant is. De belangrijkste uitbreiding van het object heeft echter betrekking op de insluiting van de overheidssector op het eind van de jaren zestig en is voor ons niet relevant. Anders is het gesteld met recente vormen van tewerkgestelde werklozen, nl. de B.T.K.-ers. Hun prestaties kunnen niet worden beschouwd als normale vormen van economische werkgelegenheid. Er zijn zelfs argumenten om dergelijke banen als een vorm van verborgen werkloosheid te beschouwen. Voor een optimale vergelijkbaarheid in de tijd zouden zij in elk geval uit de statistieken verwijderd moeten worden. In verband met de vergelijkbaarheid moet ook gewezen worden op de veranderingen in de sectoriële classificatie vanaf 1972, toen werd overgegaan van de I.S.I.C- op de N.A.C.E.-nomenclatuur, en op de herafbakening van vele arrondissementen op basis van de gemeentefusies in 1976. Voor de beide veranderingen is een perfecte aanpassing van de data onmogelijk, wegens het ontbreken van deelgegevens over subbedrijfstukken of overgehevelde delen van gemeenten. Een laatste en vooral voor recente ontwikkelingen belangrijke verstoring van de data heeft betrekking op de dubbeltellingen. Eenzelfde persoon kan verschillende malen opgenomen worden in de R.S.Z.-statistieken indien hij verschillende functies cumuleert. Omwille van het toenemend aantal deeltijdse betrekkingen kan met aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid een stijging van deze (overigens oncontroleerbare) dubbeltellingen aangenomen worden.

Er moet tenslotte met de grootste nadruk worden op gewezen dat de R.S.Z.-statistieken alleen bezoldigde banen tellen, zonder rekening te houden met de aard of de omvang van die banen. Omdat voltijdse en deeltijdse banen

niet van elkaar onderscheiden worden en er geen rekening wordt gehouden met de arbeidsduur (lengte van de werkweek, gepresteerde overuren enz.) houdt een verhoging van het aantal banen in de R.S.Z.-cijfers niet noodzakelijk in dat de gepresteerde arbeidsinput (aantal manuur) en dus de economische werkgelegenheid in de stricte zin ook zou gestegen zijn. Ook voor dit verschijnsel geldt een informatietekort dat een precieze correctie onmogelijk maakt.

De bezoldigde werkgelegenheid opgenomen in de R.S.Z.-statistieken heeft betrekking op meer dan drie kwart van de banen. Voor de belangrijkste ontbrekende categorie, nl. de zelfstandigen en de vrije beroepen, kan gebruik worden gemaakt van de R.S.V.Z.-statistieken over de personen die onder toepassing vallen van het sociaal statuut van de zelfstandigen. Ook hier stellen zich enkele niet oplosbare problemen i.v.m. de afbakening van bedrijfstakken en arrondissementen. Daar staat tegenover dat er wel een differentiatie wordt doorgevoerd naar hoofdactiviteit of nevenactiviteit, wat goeddeels met voltijdse en (veel zeer) deeltijdse tewerkstelling overeenkomt. Ook de helpers worden afzonderlijk geteld. Omwille van het veelal deeltijds karakter van hun activiteit en de mogelijke verborgen werkloosheid, is het echter niet aangewezen ze als equivalente beroepsactieven te beschouwen. Dit geldt ook voor de zelfstandige nevenactiviteiten, met uitzondering van de hoogste inkomensklasse. Door dat inkomen (≥ 91.970 F in 1973, ≥ 262.512 F in 1983) is trouwens voldoende aangetoond dat het niet om marginale activiteiten gaat. Spijtig genoeg is geen ruimtelijke of sectoriële verdeling van deze klasse opgenomen in de R.S.V.Z.-statistieken, zodat er bij een geografische benadering geen rekening mee kan worden gehouden. Overigens omvatte deze categorie slechts 6.400

Figuur 1 : Evolutie van de werkgelegenheid volgens het Ministerie van Arbeid (1970 - 1983)

BRON : MINISTERIE VAN ARBEID EN TEWERKSTELLING

arbeidsplaatsen, zodat een weglating ervan geen substantiële vertekening van de resultaten met zich kan brengen.

Van de R.S.V.Z.-statistieken staan gedetailleerde gegevens ter beschikking tot 1983. Over 1984 zijn nog maar enkele totaalcijfers bekend. Het deel van de bespreking dat betrekking heeft op de evolutie van de totale werkgelegenheid (werknemers en zelfstandigen) kan dus slechts tot 1983 worden doorgetrokken.

2. De nationale context

2.1 Schets van de macro-economische ontwikkeling

Van het begin van de jaren zestig tot en met 1974 kende België een hoog groeitempo. Hoewel de destabilisering van de internationale monetaire verhoudingen vanaf de opheffing van de goudconvertibiliteit van de dollar in 1971 uiteraard een invloed had op een kleine open economie, bleef het impact op de macro-economische aggregaten beperkt. Zelfs de (eerste) oliecrisis had in 1973 maar een beperkte onmiddellijke invloed. Pas in 1975 trad een daling van het nationaal produkt op. Het was het startsein van wat nu algemeen als "de economische crisis" wordt bestempeld. In dit licht is de keuze van 1974 als referentiejaar te verantwoorden. Het sloot een periode van sterke economische groei af en luidde een periode van economische stagnatie in.

Toch betekende deze stagnatie niet meteen dat pas op de plaats werd gemaakt. Sinds 1974 nam het nationaal produkt met één achtste toe (na correctie

voor de prijsstijgingen). Indien we het bruto inkomen van de werknemers of de consumptie van vandaag vergelijken met deze van tien jaar geleden, dan stellen we een nog wat grotere toeneming vast. Dit betekent echter niet dat de economische crisis alleen een waandenkbeeld is, integendeel. Ten aanzien van de zeer hoge, maar in historisch perspectief zeer uitzonderlijk groeitempo van de jaren zestig is wel degelijk sprake van een sterke afnemning van de expansie (vgl. C. Vandenbroeke, 1984). Men dient er zich van bewust te zijn dat in de eerste jaren van de crisis, de effecten grotendeels op het buitenland werden afgewenteld. Tot het begin van de jaren tachtig werd de groei van de Belgische consumptie en een belangrijk deel van de expansie in de tertiaire sector gefinancierd met buitenlandse leningen. Ondertussen viel de industriële groei weg en steeg, vooral door de voortgezette aanwas van de beroepsbevolking, de werkloosheid in zeer aanzienlijke mate. Op zich betekende die toenemende werkloosheid een belangrijke indicator voor de crisis. Steeds bredere lagen van de bevolking maakten op de harde wijze kennis met de crisiseffecten. Bovendien impliceerde de stijgende werkloosheid een voortdurende aderlating voor de openbare financiën. Geen wonder dat de schatkist al snel aan bloedarmoede ging lijden. De verarming van de economie moest dan ook naar de bedrijven en in de jaren tachtig naar de bevolking worden doorgespeeld. Het consumptievolume daalde dan ook met zo'n 15 % tussen 1980 en 1984. De inleveringsrondes kwamen ten goede aan de staatskas, de Maribel-operaties ten goede aan het bedrijfsleven. Mede door de devaluatie van 1982 herwonnen de bedrijven hun internationale concurrentiekracht, zodat ze de crisis niet langer passief hoefden te ondergaan, maar zich er actief konden tegen afzetten.

2.2 De werkgelegenheid

Naast de groei van de beroepsbevolking vormt de daling van de werkgelegenheid de belangrijkste oorzaak van de massale stijging van de werkloosheid.

TABEL 1 : Sectoriële evolutie van het aantal werknemers (1974-1984)

Sector	Aantal werknemers		Verandering (in %)	Procentueel aandeel in het totaal aantal werknemers	
	1974	1984		74/84	1974
land- en bosbouw, visserij	12.158	11.681	- 3,9	0,4	0,4
vaste brandstoffen	31.076	21.512	- 30,8	1,0	0,8
andere energie, water	38.327	37.379	- 2,5	1,3	1,3
niet energetische delfstoffen	186.948	112.257	- 39,9	6,2	4,0
chemie	77.277	70.054	- 9,3	2,5	2,5
metaalverwerking	357.535	262.962	- 26,4	11,8	9,3
textiel, kleding, schoeisel	201.030	107.345	- 46,6	6,6	3,8
andere verwerkende nijverheid	278.343	210.966	- 24,2	9,2	7,5
secundaire sector	1.170.536	822.475	- 29,7	38,6	29,1
bouwnijverheid	245.856	156.501	- 36,3	8,1	5,5
handel, horeca, reparatie	414.421	413.314	- 0,3	13,6	14,6
bank, krediet, verzekeringen	188.636	221.793	+ 17,6	6,2	7,8
vervoer en verkeer	185.666	184.054	- 0,9	6,1	6,5
overige diensten	816.856	1.012.526°	+ 23,9	26,9	35,9
tertiaire sector	1.605.574*	1.831.687°	+ 14,1	52,9	64,9
totaal	3.034.124*	2.822.344°	- 7,0	100	100

* inclusief geestelijkheid

° inclusief 34.812 "banen" in het D.A.C. en B.T.K. statuut

BRON : R.S.Z. en R.S.V.Z.

Tussen 1974 en 1984 verminderde het aantal bezoldigde banen volgens de R.S.Z.-cijfers met ca. 210.000. Het aantal zelfstandigen (hoofdbezigheden volgens R.S.V.Z.) nam af met ruim 40.000. De totale inkrimping van de binnenlandse werkgelegenheid beliep dus 250.000 eenheden of 7 procent van het totaal. Deze cijfers worden bevestigd door figuur 1 op basis van de gegevens van het Ministerie van Arbeid en Tewerkstelling. Men kan er aan toevoegen dat de gegevens over 1984 een zekere verbetering vertonen, zij het onder de sub 1 aangestipte reserves i.v.m. deeltijds werken e.d. De R.S.Z.-gegevens tonen een toeneming van ruim 4.000 banen, terwijl het aantal zelfstandige hoofdactiviteiten met 9.000 zou gestegen zijn. De totale aanwas van 13.000 arbeidsplaatsen is uiteraard nog maar een bescheiden ombuiging t.a.v. de massale daling in het voorgaande decennium. De onvolledigheid van de R.S.V.Z.-gegevens laat overigens niet toe deze stijging over de sectoren te verdelen. Uit figuur 1 blijkt nochtans hoe fundamenteel zo'n sectoriële benadering wel is.

De werkgelegenheids crisis is in de eerste plaats een industriecrisis. Inclusief de bouwnijverheid gingen er bijna 420.000 banen (of 27,3 procent) verloren tussen 1974 en 1983. De meer gedetailleerde cijfers over de bezoldigde werkgelegenheid (tabel 1) tonen aan dat de daling in alle industriële subsectoren voorkwam, zij het met belangrijke verschillen. Naast de bouwnijverheid, behoorden de textiel- en kledingssector en de branche niet-energetische delfstoffen (o.m. zware metaalnijverheid) tot de zwaarst getroffen. In de chemische nijverheid en de subsector "andere energie en water" (o.m. petroleum, elektriciteit) bleef de inkrimping beneden de 10 procent. Ook bij de zelfstandigen (tabel 2) kan een inkrimping worden vastgesteld.

TABEL 2 : Sectoriële werkgelegenheidsevolutie bij de zelfstandige hoofdberoepen (1973-1983)

Sector	Aantal zelfstandigen		Verandering 1973/83	Procentueel aandeel in het totaal aantal zelfstandige hoofdberoepen	
	1973	1983		1973	1983
landbouw en visserij	85.806	69.239	- 16.567	15,7	13,8
nijverheid	139.980	126.793	- 13.187	25,7	25,2
handel	195.018	192.805	- 2.213	35,7	38,4
vrije beroepen	37.377	61.379	+ 24.002	6,8	12,2
diensten	30.635	35.191	+ 4.556	5,6	7,0
overige*	56.868	16.890	- 39.978	10,4	3,4
totaal*	545.684	502.297	- 43.387	100	100

* exclusief de "geestelijkheid" (cfr. tabel 1)

BRON : R.S.V.Z.

De afbouw van de werkgelegenheid in de secundaire sector kon slechts voor de helft gecompenseerd worden door de tertiaire sector. De aanwas van het aantal werknemers beliep er meer dan 200.000. Tabel 1 toont echter aan dat deze aangroei in slechts twee subsectoren geconcentreerd was, namelijk de "financiële diensten en het verzekeringswezen" en "de overige diensten" (overheid en onderwijs voornamelijk). In de twee andere subsectoren werd er zelfs een lichte achteruitgang genoteerd. Hierbij valt op te merken dat de publieke sector tijdens het laatste jaar een inkrimping begonnen is, niettegenstaande ook daar een vermenigvuldiging van het aantal deeltijdse banen werd doorgevoerd. De toestand van de openbare financiën maakt een verdere daling van de reële werkgelegenheid in die sector zeer waarschijnlijk. Bovendien moet aangenomen worden dat de automatisering in de tertiaire sector tot een niet onaanzienlijke arbeidsbesparing aanleiding kan geven.

Wat de zelfstandigen betreft, stellen we tussen 1973 en 1983 ook een daling vast met ruim 43.000 hoofdberoepen, hetzij bijna 8 procent van het totaal. Omwille van de herverdeling van de onduidelijke categorie "overige" is een sectoriële interpretatie niet zo eenvoudig. Wel wordt de daling van de nijverheid bevestigd. In feite kent alleen de groep vrije beroepen een belangrijke stijging. De stijging van de diensten is mogelijkwerwijze helemaal toe te schrijven aan de herverdeling, terwijl de handel zelfs een daling kent. Van een substantiële absorptie van het arbeidsaanbod in de tertiaire sector kan hier dan ook geen sprake zijn.

Dit was in sterkere mate het geval bij de werknemers. Daar lijkt het desindustrialisatie-proces hand in hand te verlopen met een versnelde

tertiarisering. De aandelen van de sectoren in het aantal werknemers zijn zeer duidelijk. De industrie valt van 38,6 procent terug tot 29,1, hetzij een vermindering van ongeveer een kwart. Tegelijk neemt het aandeel van de tertiaire sector toe van 52,9 tot 64,9 procent. Deze verandering in de structuur van de arbeidsvraag bracht met zich dat het bediendenaandeel verder toenam (van 47,4 procent in 1974 tot 57,4 in 1984) en dat ook het aandeel van de vrouwen bleef stijgen (van 31,9 procent in 1974 tot 36,6 in 1984).

Het tertiariseringsproces van de werkgelegenheid mag echter niet zonder meer doorgetrokken worden naar de andere macro-economische variabelen. Omwille van de hoge en vrij snel stijgende produktiviteit in de industrie, kon de produktie er gehandhaafd blijven en zelfs nog lichtjes toenemen. Dit is uiteraard het resultaat van een complexe ontwikkeling, waarin o.i. drie belangrijke determinanten een rol spelen :

- de verhoogde kapitaalintensiteit, die de mechanisering op zich opdreef;
- de technologische impulsen, die toelieten in de produktieprocedures op arbeid te bezuinigen;
- de uitschakeling van vele minder competitieve bedrijven, waar de produktiviteit juist het laagst was.

Doch niet alleen op het vlak van de output is er geen sprake van de marginalisering van de industrie. De secundaire sector blijft van groot economisch belang omwille van de betekenis van de goederenexport (en zelfs de importsubstitutie) voor de betalingsbalans en dus de gezondheidstoestand van de munt. Bovendien speelt de industrie via de hoge intersectoriële bindingen ook groeiïmpulsen door aan de tertiaire sector. Indien de vraag

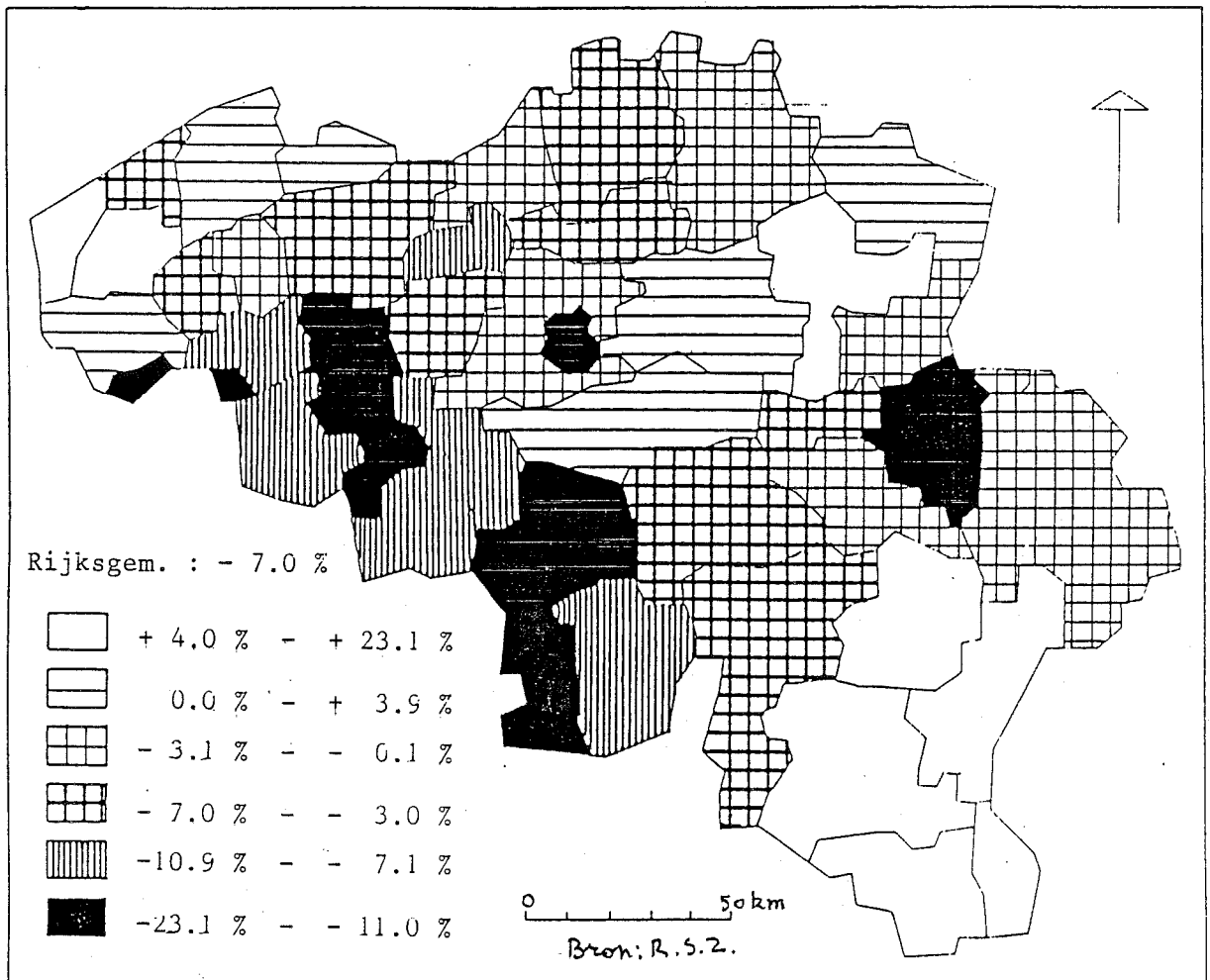
naar industriegoederen afneemt en sommige deelsectoren afzetproblemen kennen, betekenen die input-outputrelaties echter dat de verbonden subsectoren in het verval worden meegetrokken. In die zin betekenen de recente inleveringsrondes met de daaruit volgende daling van de consumptie een verdere bedreiging voor de industriële ontwikkeling. Deze inkrimping kan gecompenseerd worden door een groeiende afzet in het buitenland. De herwonnen competitiviteit van het bedrijfsleven moet dan een troefkaart blijven. Het al te traditionele exportpakket van de Belgische industrie en de geringe groei van de wereldmarkt vormen echter ernstige handicaps.

3. De ruimtelijke dimensie van de werkgelegenheids crisis

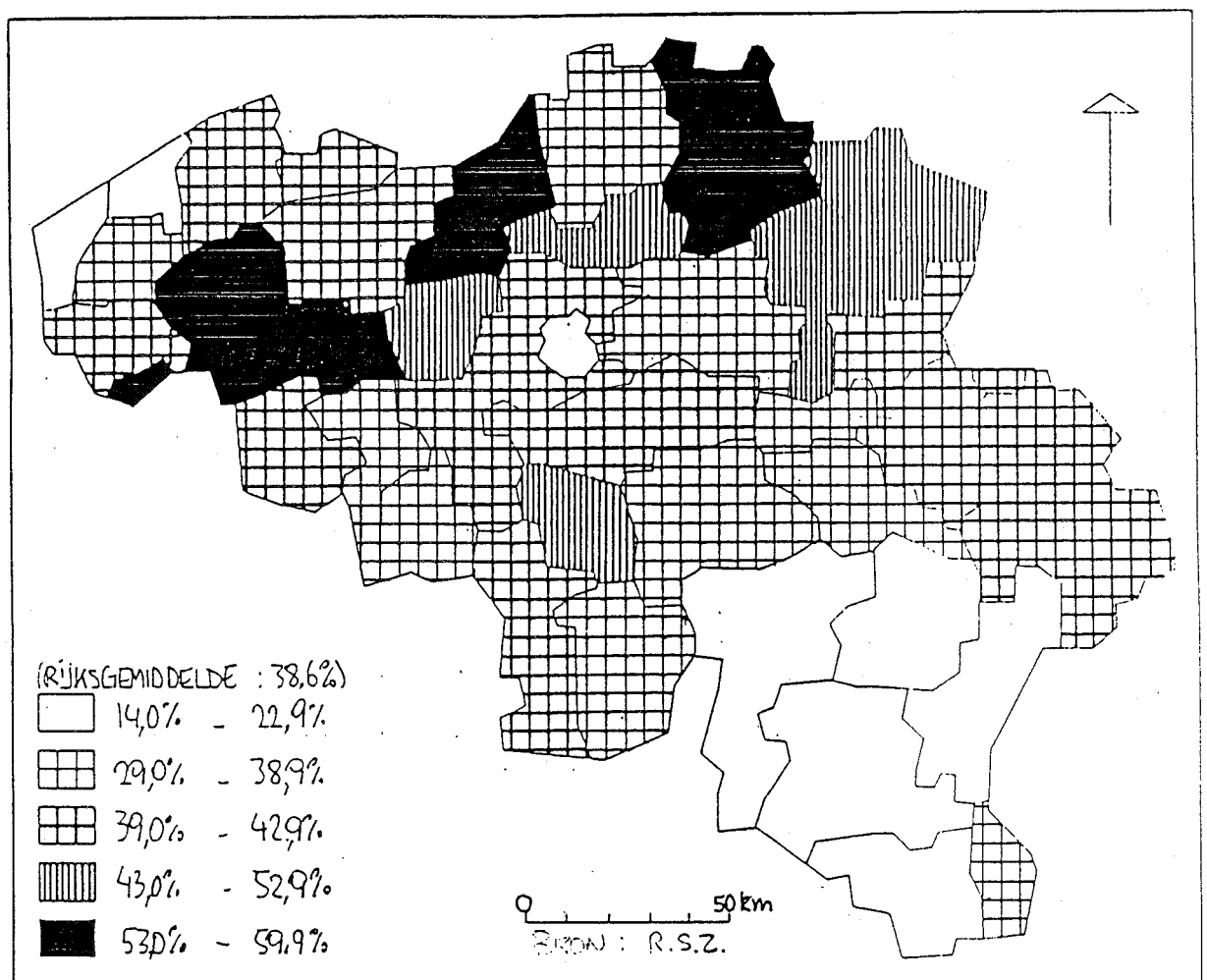
We zagen reeds dat de werkgelegenheid tussen 1974 en 1984 met een kwart miljoen verminderde en dat de sectoriële spreiding van dit verlies zeer ongelijk was. Ook ruimtelijk komen belangrijke verschillen voor. Voor de analyse van de ruimtelijke differentiatie van deze achteruitgang wensen we uit te gaan van drie hypothesen, die daarna stuk voor stuk nader worden onderzocht. Omdat we de meest recente informatie wensen te gebruiken is de feitelijke analyse beperkt tot de bezoldigde werkgelegenheid in de arrondissementen. Hierover staan data m.b.t. 1984 ter beschikking. Een meer gedetailleerde ruimtelijke studie zou het gebruik van gemeentelijke gegevens noodzakelijk maken. De meest recente hebben echter betrekking op 1982, zodat de veelbesproken (maar erg bescheiden) ombuiging die sindsdien plaats vond niet in de resultaten tot uiting zou komen. Voor de zelfstandigen zijn de meest recente gegevens op arrondissementeel niveau deze van 1983. De subsectoriële classificatie verschilt overigens van de R.S.Z.-classificatie. De weglating van de zelfstandigen zal echter slechts een

Figuur 2 : Procentuele verandering in de totale werkgelegenheid ('74-'84)

Figuur 3 : Aandeel van de secundaire sector in de totale werkgelegenheid (1974)

lichte vertekening van het globaal resultaat met zich brengen, aangezien de werknemers ruim 85 procent van de totale werkgelegenheid uitmaken.

3.1 Enkele verklarende hypothesen

De omvangrijke arrondissementele verschillen, die in figuur 2 tot uiting komen, impliceren dat het ruimtelijk spreidingspatroon van de werkgelegenheid door de crisis aanzienlijk werd beïnvloed. In sommige arrondissementen (Diksmuide, Eeklo en Hasselt bv. maar ook in de vijf Luxemburgse arrondissementen) kwamen vrij belangrijke stijgingen voor, in andere (zoals Oudenaarde, Brussel, Charlerloi en Luik) ging het om een daling die tot bijna een kwart van de werkgelegenheid deed verloren gaan.

Voor de verklaring van deze ruimtelijke differentiatie kunnen verschillende hypothesen naar voor worden gebracht. Zo kunnen bepaalde subregio's een concentratie van regressieve bedrijfstakken kennen, terwijl andere gespecialiseerd zijn in meer progressieve branches. Een potentiële verklaringsfactor, die voor de industriële achteruitgang van Wallonië trouwens veel gebruikt is, bestaat dus in de aard van de subsectoriële structuur. De verstedelijkingsgraad en de plaats die het (sub-)regionale centrum in de stedenhiërarchie inneemt is een ander vertrouwde hypothese. Zij werd trouwens onlangs nog gebruikt bij een poging de ruimtelijke werkloosheidsverschillen te verklaren (Goossens, 1985). Enigszins hiermee verwant is de centrum-periferie theorie. Twee varianten kunnen beschouwd worden. Een marxistisch gekleurde variant spitst zich toe op de exploitatierelaties die tussen de centrale regio's en de perifere zouden bestaan, een meer traditioneel-geografische variant spitst zich toe op de voordelen van een centrale liging in het ruimtelijk-economisch systeem.

De hypothese in verband met de subsectoriële structuur vergt geen nadere toelichting. Zij is vanzelfsprekend en er werd voor België reeds vrij uitvoerig onderzoek naar ingesteld (zie De Brabander, 1981 en 1983, D. Van der Wee, 1983 en 1985).

Het verband tussen stedelijke en regionaal-economische ontwikkeling is complexer. Volgens de meeste theorieën moet hierbij een beroep gedaan worden op de concepten i.v.m. de voor- en nadelen van de agglomeratie en de urbanisatie. Centraal daarbij is de veronderstelling dat de ruimtelijke concentratie van een bevolking en economische activiteiten een aantal externe effecten opleveren. Sommige van die effecten werken de verdere groei in het samenballingsgebied in de hand. Andere vormen juist een rem op een voortgezette economische expansie. Voor de ondernemer omvatten de voordelen van een vestiging in een sterk verstedelijkt gebied onder meer de beschikbaarheid van een ruimer, meer gedifferentieerd en beter gekwalificeerd arbeidsaanbod, een vlottere toegang tot de afzetmarkt, een grote lokale vraag, de nabijheid van toeleveringsbedrijven, de aanwezigheid van een brede waaier van gespecialiseerde diensten, een goed uitgebouwde infrastructuur e.d.m. Nadelen aan een vestiging in een (groot-) stedelijk milieu kunnen bestaan in verkeerscongestie, hogere lonen en huurprijzen, gebrek aan ruimte, strictere milieuvoorschriften enz.

Ontegensprekelijk hebben de agglomeratievoordelen in het verleden een belangrijke rol gespeeld in het vormingsproces van de regionale en stedelijke structuren. De ruimtelijke concentratie van de economische activiteiten en de bevolking in de vijf grote agglomeraties steunt er grotendeels op. In heel wat geïndustrialiseerde landen is de jongste jaren de concen-

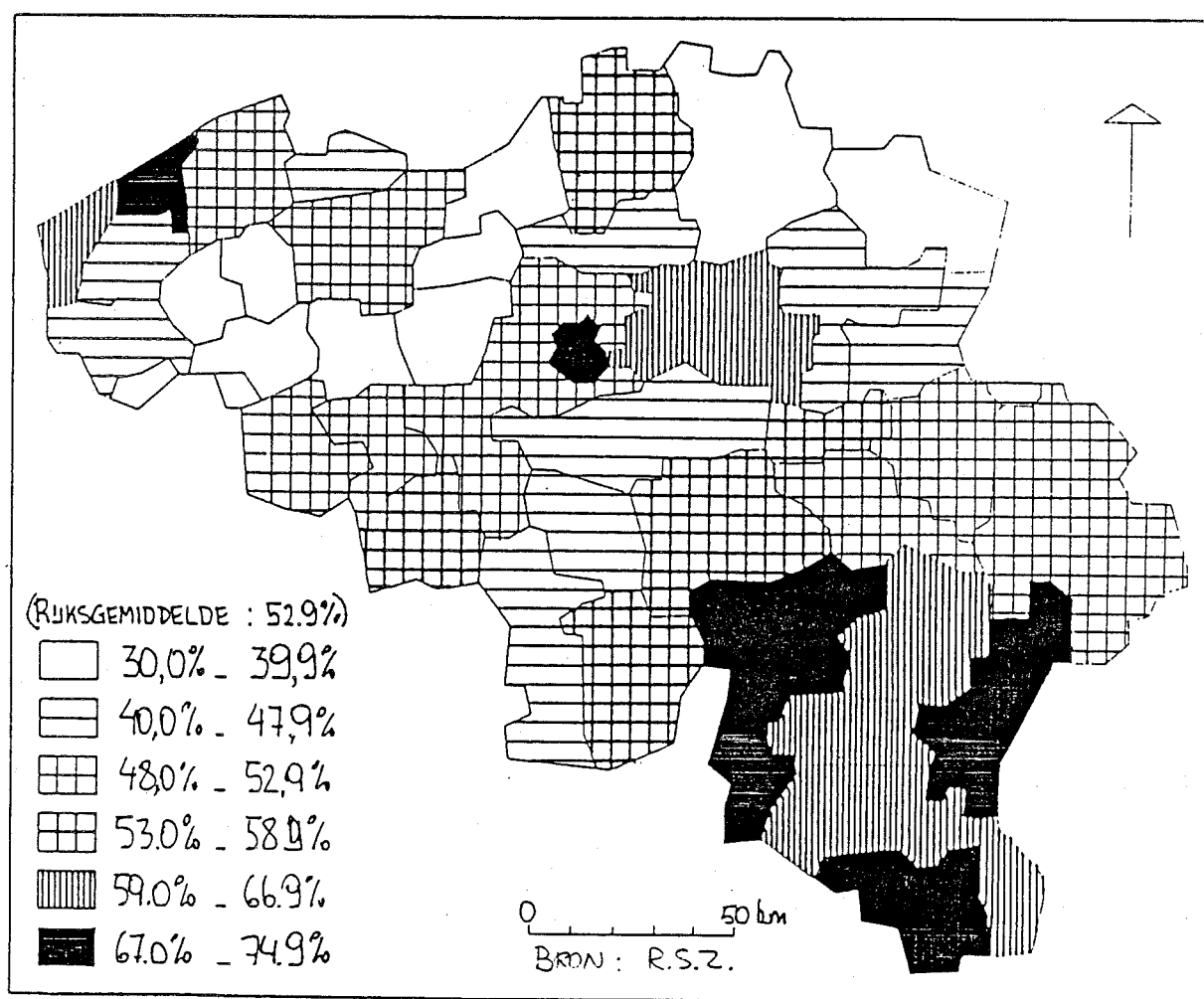
tratiebeweging gestopt. Een spreidingsbeweging zowel van de werkgelegenheid als de bevolking kwam op gang. Dit proces wordt gewoonlijk toegeschreven aan de toenemende congestie. Toch is congestie geen nieuw verschijnsel. Ook vroeger was dit aan ruimtelijke concentratie verbonden. De toegenomen mogelijkheden op het vlak van verkeer en communicatie hebben de jongste decennia echter nieuwe mogelijkheden geschapen. Zowel bedrijven als bewoners kunnen zich in meer landelijke gebieden vestigen en toch blijven genieten van de voordelen die de agglomeratie te bieden heeft. En dat zonder de nadelen op de koop toe te nemen.

Dit spreidingsproces beperkt zich niet tot de suburbanisatie van het wonen en het produceren. In dit kader grijpen ook verschuivingen plaats van het centrum naar de periferie. Dit brengt ons bij de derde hypothese. Deze kan eveneens in het licht van de agglomeratievoordelen beschouwd worden. Het centrum is immers een samenbalingsgebied van economische activiteiten, waar de voordelen van gezamenlijke lokatie gelden. Wat België betreft, is er een grote verwantschap met het tweede aspect, aangezien de centrale regio (d.i. de A.B.C.-as en tot op zekere hoogte ook de Waalse industrie-as) de traditioneel sterk verstedelijkte gebieden omvat. Ten aanzien van de tweede hypothese (de stedelijkheid) bestaat het verschil voornamelijk in de karakteristieken van de ruimtelijke beweging. De centraliteit/periferie-veronderstelling bekijkt vooral de interregionale verschuivingen, terwijl de tweede hypothese de intraregionale spreidingsbewegingen iets meer beklemtoont.

3.2 De invloed van de subsectoriële structuur

Om een aanduiding te krijgen over de betekenis van deze hypothesen maken

Figuur 4 : Aandeel van de tertiaire sector in de totale werkgelegenheid (1974)

we gebruik van de shift-share analyse. Deze verdeelt de groei in drie componenten. De nationale component brengt de nationale en internationale ontwikkeling in rekening. Hierbij treden geen binnenlandse ruimtelijke verschillen op, zodat we er niet verder hoeven op in te gaan. Het verschil tussen de werkelijke ontwikkeling en de nationale component omvat twee delen die wel ruimtelijk gedifferentieerd zijn. De structuurcomponent verrekent de invloed van de relatieve aan- of afwezigheid van groeiende en regressieve bedrijfstakken. Dit gebeurt door per regio de groeivoet van de subsector te vergelijken met de nationale groeivoet en het verschil te vermenigvuldigen met de werkgelegenheid in die bedrijfstak. De som van deze resultaten leidt dus tot het totaal impact van de sectoriële samenstelling op de regionale groei. Specifiek ruimtelijke aspecten, zoals de verstedelijking, de agglomeratie- en lokalisatie-effecten, komen tot uiting in het feit dat een bedrijfstak in een bepaalde regio sneller of trager groeit dan gemiddeld. Dit groeivoetverschil wordt dan ook gebruikt om de zgn. lokationele of regionale component te berekenen. Deze component is uiteraard van belang voor de invloed van enerzijds de stedelijkheid en de agglomeratie-ontwikkelingen en anderzijds de centrum-periferie verhoudingen.

Eerst moeten we echter ingaan op de structuurcomponent. Opdat de structuurcomponent een betekenisvolle invloed zou uitoefenen, moeten twee voorwaarden vervuld zijn. In de eerste plaats moeten de sectoren en bedrijfstakken ongelijk gespreid zijn in de ruimte. Bij een egale verdeling zou uiteraard ook geen sprake kunnen zijn van sectoriële structuurverschillen. De kaartjes over de werkgelegenheidsaandelen van resp. de secundaire en de tertiaire sector (fig. 3 en 4) tonen aan dat deze voorwaarde in de Belgische

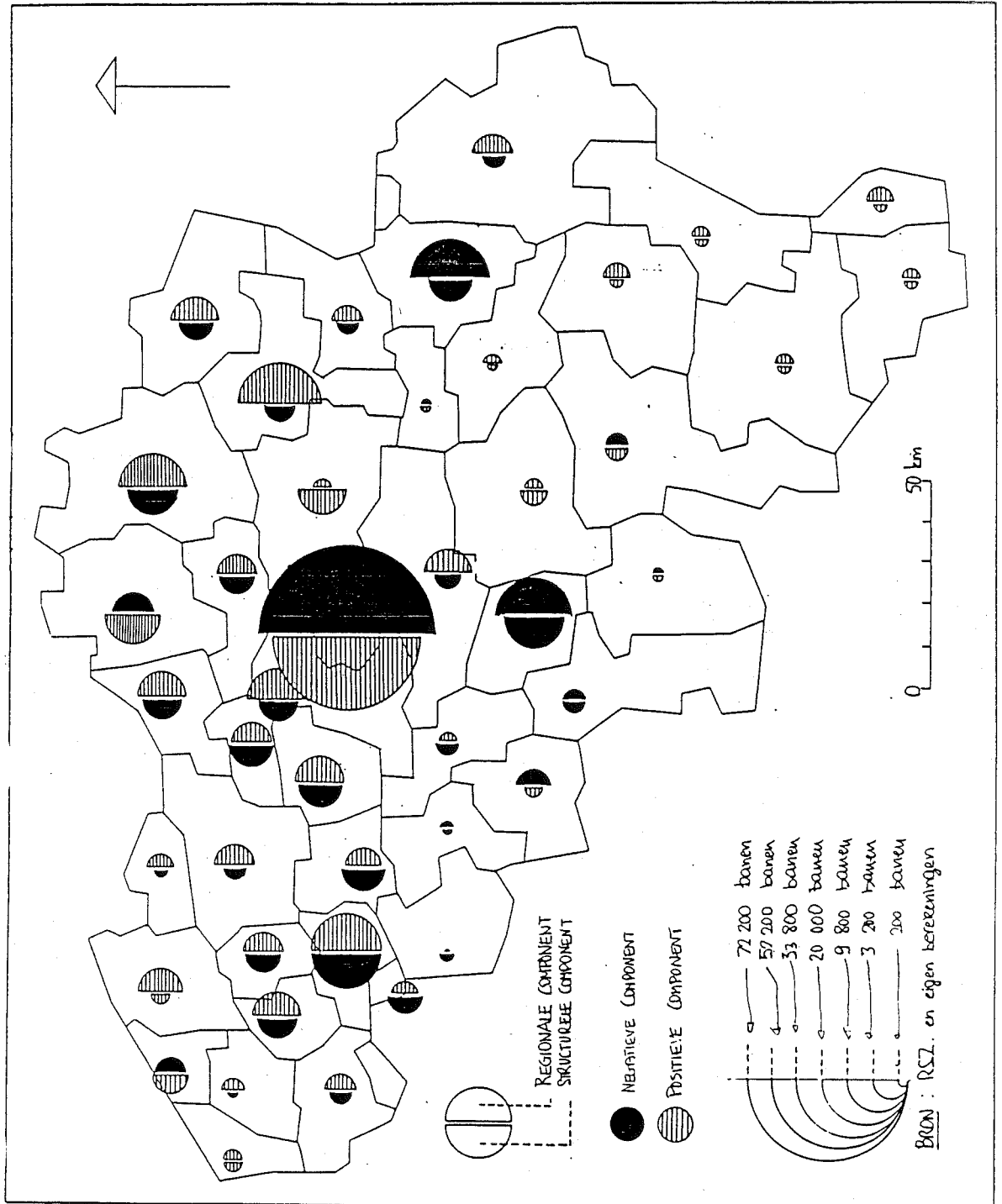
arrondissementen vervuld was. De tweede voorwaarde noodzaakt een ongelijk groeiritme van de bedrijfstakken. Tabel 1 toont aan dat ook deze voorwaarde vervuld is.

De spreidingsbeelden in figuren 3 en 4 bieden weinig zicht op de sectoriële heterogeniteit. Zij laten wel zien dat bepaalde arrondissementen erg weinig geïndustrialiseerd waren in 1974. Het grootste deel van de provincies Namen en Luxemburg en van de Westhoek is in dat geval. Ook het arrondissement Brussel scoort een laag industrie-aandeel. Dit betekent echter geenszins dat de industrie er van weinig belang is. Met een secundaire werkgelegenheid van bijna 122.000 banen bekleedt Brussel een tweede plaats, na het arrondissement Antwerpen (126.500 banen). De veel sterkere tertiaire concentratie in Brussel dringt het secundaire werkgelegenheidsaandeel er echter veel sterker terug.

Figuur 3 toont aan dat Wallonië, eens de bakermat van de Belgische industrialisatie, reeds in 1974 geen echte dominante positie bekleedde in de industrie. Slechts in vier arrondissementen werd het nationale gemiddelde overschreden. Alleen Charleroi en Luik en deels ook Zinnik behoren tot wat traditioneel de Waalse industrie-as genoemd wordt. Daar was de aanwezigheid van de ijzer- en staalnijverheid, de metaalverwerking en ook nog wel de mijnbouw van doorslaggevend belang. De industriële structuur van Moeskroen, waarin de textielsector domineerde, sloot veel meer aan bij het sectoriële profiel van Vlaanderen. In het licht van deze feiten is het uiteraard een verkeerde voorstelling van zaken indien het vervalproces van de Waalse industrie in de jaren zeventig of tachtig gesitueerd wordt. Bij het begin van de recente economische crisis was de Waalse industriële

Figuur 5 : Regionale en structurele componenten (1974 - 1984)

basis reeds sterk uitgehoud door een regressieve beweging die reeds voor de tweede wereldoorlog begon en nooit echt werd omgebogen (cfr. De Brabander, 1981 en 1983).

Traditionele sectoren waren echter ook vrij sterk vertegenwoordigd in Vlaanderen. De textiel- en kledingnijverheid, waar ongeveer twee maal zoveel banen wegvielen als in de staalnijverheid, was voor 60 procent geconcentreerd in de beide Vlaanderen. Limburg kampte, zoals nog altijd, met de moeilijk overlevende mijnbouw. Dit zou een zware hypotheek vormen op de structureffecten, zoals blijkt uit tabel 3 en figuur 5. In de arrondissementen waar deze bedrijfstakken sterkst vertegenwoordigd waren, treffen we dan ook telkens zeer ongunstige structuurinvloeden aan, waarin de negatieve invloed van de secundaire sector doorslaggevend is. Het feit dat slechts 30 procent van deze sector in Wallonië gevestigd was, tegenover 60 procent in Vlaanderen impliceert dan ook een belangrijke negatieve groei-component in het noordelijk gewest. De spreiding van de tertiaire werkgelegenheid is veel gelijkmatiger dan bij de industrie, zoals blijkt uit een vergelijking van figuur 4 met figuur 3. In Vlaanderen overtreffen slechts vier arrondissementen het rijksgemiddelde : Antwerpen (vervoer, financiën), Leuven (onderwijs, verzekeringen), Oostende (vervoer, horeca) en Veurne (horeca). In Wallonië overschrijden heel wat arrondissementen dat gemiddelde. Voor Aarlen, Bergen en Namen kan dit eventueel verklaard worden door de centrumfuncties, voortvloeiend uit de status van provinciehoofdplaats. In de meeste andere (zoals Borgworm, Marche, Virton) gaat het mogelijks om een reële oververtegenwoordiging van openbare diensten gekoppeld aan de afwezigheid van welkdanige niet-tertiaire activiteit van enige betekenis.

TABEL 3 : De structurele en de regionale component van de werkgelegenheids-
groei⁽¹⁾ 1974-1984

arrondissement	structurele component			regionale component
	totaal	secundair(2)	tertiair	
Antwerpen	+ 9.099	- 19.303	+ 35.463	- 5.145
Mechelen	- 2.973	- 7.704	+ 6.286	+ 4.666
Turnhout	- 6.929	- 11.759	+ 7.400	+ 12.236
Brussel	+ 60.286	- 22.839	+ 95.046	- 87.189
Halle-Vilvoorde	- 4.012	- 10.209	+ 9.135	+ 9.917
Leuven	+ 5.603	- 5.427	+ 13.049	+ 940
Nijvel	- 1.953	- 5.977	+ 6.120	+ 6.540
Aat	- 263	- 1.368	+ 1.631	- 543
Charlerloi	- 9.144	- 18.702	+ 12.826	- 15.374
Bergen	+ 846	- 5.852	+ 8.237	- 3.133
Moeskroen	- 3.124	- 4.329	+ 1.664	+ 1.896
Zinnik	- 1.308	- 4.705	+ 4.162	+ 788
Thuin	- 1.156	- 2.739	+ 2.423	- 1.427
Doornik	- 316	- 3.909	+ 4.459	+ 51
Hoei	+ 116	- 1.303	+ 2.043	+ 912
Luik	- 5.206	- 23.248	+ 23.226	- 16.044
Verviers	- 1.325	- 6.464	+ 6.902	+ 4.414
Borgworm	+ 307	- 517	+ 1.139	- 223
Hasselt	- 3.379	- 10.348	+ 9.770	+ 18.133
Maaseik	- 2.863	- 5.012	+ 3.265	+ 6.142
Tongeren	- 1.137	- 2.990	+ 2.997	+ 2.758
Aarlen	+ 355	- 937	+ 1.634	+ 1.541
Bastenaken	+ 494	- 187	+ 863	+ 940
Marche	+ 346	- 452	+ 1.093	+ 2.012
Neufchateau	+ 518	- 477	+ 1.464	+ 690
Virton	+ 452	- 282	+ 989	+ 965
Dinant	+ 1.309	- 989	+ 2.811	- 1.287
Namen	+ 1.880	- 4.675	+ 8.436	+ 714
Philippeville	+ 131	- 1.003	+ 1.453	- 177
Aalst	- 4.737	- 7.790	+ 4.614	+ 6.116
Dendermonde	- 4.592	- 6.446	+ 2.926	+ 3.873
Eeklo	- 420	- 1.493	+ 1.516	+ 1.550
Gent	- 1.321	- 15.449	+ 17.284	+ 4.357
Oudenaarde	- 4.558	- 5.988	+ 2.167	+ 3.070
Sint Niklaas	- 4.486	- 7.097	+ 3.898	+ 6.510
Brugge	+ 634	- 6.507	+ 9.100	+ 5.279
Diksmuide	- 150	- 655	+ 791	+ 1.118
Ieper	- 1.032	- 2.377	+ 2.136	+ 2.661
Kortrijk	- 13.542	- 17.616	+ 6.120	+ 12.214
Oostende	+ 3.493	- 921	+ 5.409	- 2.746
Roeselare	- 4.055	- 6.137	+ 2.988	+ 5.523
Tielt	- 2.870	- 3.639	+ 1.366	+ 3.894
Veurne	+ 984	- 530	+ 1.877	+ 868
Vlaanderen	- 43.243	- 155.401	+ 149.560	+ 103.935
Wallonië	- 17.044	- 88.118	+ 93.574	- 16.744

(1) uitsluitend bezoldigde werkgelegenheid

(2) exclusief bouw

Bron : berekend aan de hand van R.S.Z.-statistieken.

TABEL 4 : De relatieve evolutie van de bezoldigde werkgelegenheid en haar componenten 1974-1984 (in % van de R.S.Z.-werkgelegenheid)

arrondissement	reële groei	structuurcomponent	regionale component
Antwerpen	- 5,8	+ 2,6	- 1,5
Mechelen	- 4,7	- 4,0	+ 6,2
Turnhout	- 1,3	- 7,3	+ 13,0
Brussel	- 11,3	+ 9,8	- 14,2
Halle-Vilvoorde	- 2,3	- 3,2	+ 7,9
Leuven	+ 0,3	+ 6,2	+ 1,0
Nijvel	+ 0,5	- 3,2	+ 10,7
Aat	- 12,5	- 1,8	- 3,7
Charlerloi	- 23,2	- 6,1	- 10,1
Bergen	- 10,5	+ 1,3	- 4,8
Moeskroen	- 12,7	- 14,6	+ 8,9
Zinnik	- 8,2	- 3,2	+ 1,9
Thuin	- 17,9	- 4,9	- 6,1
Doornik	- 7,7	- 0,8	+ 0,1
Hoei	- 1,2	+ 0,7	+ 5,1
Luik	- 16,6	- 2,3	- 7,2
Verviers	- 2,2	- 2,1	+ 6,9
Borgworm	- 6,1	+ 3,4	- 2,5
Hasselt	+ 6,6	- 3,1	+ 16,6
Maaseik	+ 1,7	- 7,6	+ 16,3
Tongeren	- 1,5	- 3,8	+ 9,3
Aarlen	+ 9,6	+ 3,1	+ 13,5
Bastenaken	+ 20,0	+ 9,3	+ 17,7
Marche	+ 23,1	+ 4,4	+ 25,7
Neufchateau	+ 5,0	+ 5,1	+ 6,9
Virton	+ 14,8	+ 6,9	+ 14,8
Dinant	- 6,9	+ 7,3	- 7,1
Namen	- 3,1	+ 2,8	+ 1,1
Philippeville	- 7,4	+ 1,2	- 1,6
Aalst	- 4,4	- 9,0	+ 11,6
Dendermonde	- 8,8	- 11,7	+ 9,9
Eeklo	+ 1,4	- 3,1	+ 11,5
Gent	- 5,1	- 0,8	+ 2,8
Oudenaarde	- 12,0	- 15,3	+ 10,3
Sint Niklaas	- 2,9	- 9,1	+ 13,2
Brugge	+ 0,8	+ 0,8	+ 6,9
Diksmuide	+ 6,2	- 2,0	+ 15,2
Ieper	+ 0,7	- 4,9	+ 12,6
Kortrijk	- 8,4	- 14,6	+ 13,2
Oostende	- 4,8	+ 10,3	- 8,1
Roeselare	- 3,5	- 9,7	+ 13,2
Tielt	- 1,9	- 14,3	+ 19,4
Veurne	+ 9,9	+ 9,0	+ 7,9
Vlaanderen	- 3,1	- 2,8	+ 6,7
Wallonië	- 10,9	- 2,0	- 1,9

Bron : zie tabel 3

De meest merkwaardige tertiaire concentratie vormt uiteraard het hoofdstedelijk arrondissement. Zowat een kwart van de Belgische tertiaire banen, hetzij meer dan 450.000 eenheden, kwam in Brussel voor. In bepaalde subsectoren, zoals de financiën (58 %) en de overheidsadministratie (38 %), was de dominantie zelfs nog veel sterker. Gegeven de relatief zeer gunstige groeivoet, vooral van de subsector overheid, leidt dit tot een belangrijke positieve structuurcomponent in dit gewest. De tamelijk gelijkmatige spreiding van de tertiaire sector over de andere arrondissementen resulteert er uiteraard in minder gedifferentieerde positieve bijdragen in de structuurcomponent, althans wat het groeipercentage betreft.

Het gevolg is dat de omvang van de structuurcomponent er grotendeels bepaald wordt door de negatieve invloed van bepaalde niet-tertiaire bedrijfstakken en in het bijzonder de probleembranches waarvan eerder reeds sprake was. De negatieve scores van de meeste Oost- en Westvlaamse arrondissementen maar ook van Moeskroen, Thuin, Doornik e.a. worden in belangrijke mate door de relatieve concentratie van de textiel- en kledingsbranche verklaard. De zware metaalnijverheid, maar ook enkele metaalverwerkende activiteiten wegen sterk door in Charleroi, Zinnik en Luik, en hebben ook een niet belangrijke invloed op de cijfers van Turnhout, Maaseik, Aarlen e.a.

Deze factoren leiden er toe dat zowel Vlaanderen als Wallonië een negatieve structuurcomponent scoren. In absolute cijfers is de ongunstige invloed ervan veel groter in Vlaanderen (- 43.000) dan in Wallonië (- 17.000). Maar ook in relatieve cijfers is de Waalse situatie minder ongunstig dan in Vlaanderen (zie tabel 4). Dit is natuurlijk strijdig met de in Wallonië maar ook in Vlaanderen veel verspreide opinie, volgens dewelke

Vlaanderen gekarakteriseerd zou zijn door moderne groeisectoren, terwijl Wallonië opgezaald zit met een sterk verouderde industriële structuur (zie Simons, 1980). De concentratie van de Waalse probleemsectoren in enkele grote bedrijven en de spreiding van o.m. de textiel- en kledingbranche over een groot aantal kleine entiteiten heeft vermoedelijk veel tot de scheeftrekking van dit beeld bijgedragen.

3.3 De rol van de verstedelijking en de centraliteit

De in verhouding tot Vlaanderen wat matiger structuurcomponent, belet uiteraard niet dat de totale werkgelegenheidsgroei in Wallonië negatiever was dan in Vlaanderen. De verklaring voor dit ongunstige Waalse resultaat dient echter niet in nationale of sectoriële factoren gezocht te worden : die waren in Vlaanderen niet beter, integendeel. De zwakke relatieve positie moet wel verklaard worden door de lokationele aspecten die zoals reeds werd aangestipt, ingecalculeerd worden in de regionale component.

De betekenis van deze regionale component ligt voor de hand. Een positieve score betekent dat (snel)groeiende bedrijfstakken er voordelen genieten, zodat ze nog sneller kunnen groeien, traaggroeiende of krimpende bedrijvigheden kunnen er de schade beperken. Hierbij moet echter aangetekend worden dat saneringsoperaties de kracht van een bedrijvigheid kunnen versterken en tegelijk een dalende werkgelegenheid veroorzaken, terwijl activiteiten die niet gesaneerd worden althans in de korte termijn een grotere werkgelegenheid bewaren. Een positieve regionale component kan in die zin een optisch bedrog vormen voor de reële werkgelegenheidsevolutie en de economische gezondheidstoestand van de regio (vgl. Lambooy, 1980). Op langere termijn zal de niet gesaneerde activiteit in mekaar klappen,

TABEL 5 : Shift-share resultaten voor drie verstedelijkingsgroepen (in %
van de R.S.Z.-werkgelegenheid in 1974)

ruimtelijke eenheid	reële groei	structuur- component	regionale component
A. België			
Brussel	- 11,3	+ 9,8	- 14,2
Agglomeraties	- 11,4	- 0,7	- 3,7
Overige	- 2,7	- 3,5	+ 7,7
waarvan landelijke	- 1,9	- 4,2	+ 9,2
gewogen gemiddelde	- 7,0	0,0	0,0
B. Vlaanderen			
Agglomeraties	- 5,6	+ 1,5	- 0,2
Overige	- 1,9	- 4,8	+ 10,0
waarvan landelijke	- 2,1	- 7,3	+ 12,1
gewogen gemiddelde	- 3,1	- 2,8	+ 6,7
C. Wallonië			
Agglomeraties	- 19,2	- 3,8	- 8,4
Overige	- 4,5	- 0,5	+ 3,0
waarvan landelijke	- 1,6	+ 0,3	+ 5,1
gewogen gemiddelde	- 10,9	- 2,0	- 1,9

Bronnen : zie tabel 3

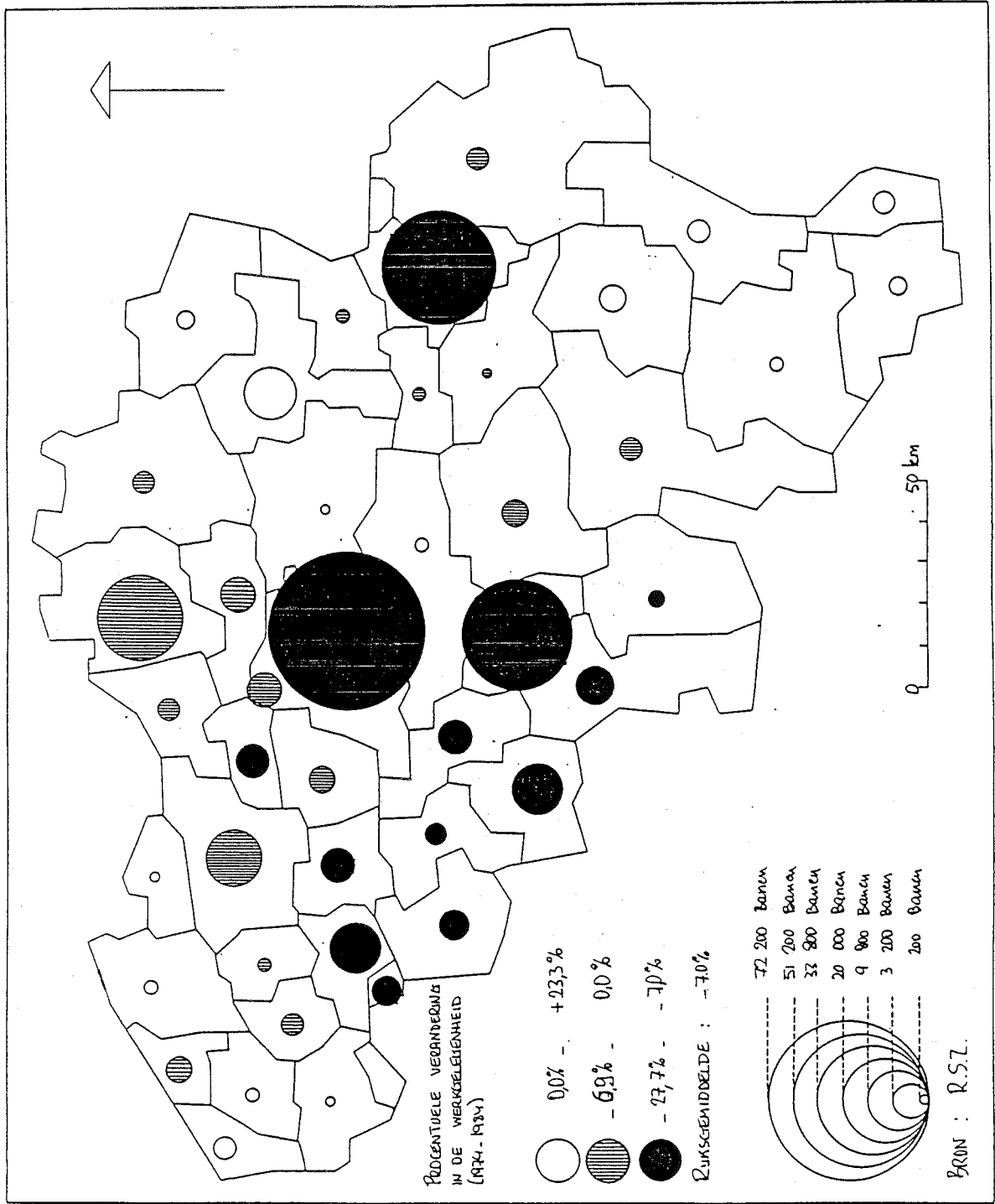
met een massale werkgelegenheidsvermindering tot gevolg. Hoewel heel wat saneringsoperaties duidelijk nog niet voltooid zijn, menen we dat de hier gehanteerde periode van 10 jaar voldoende lang is om dit optisch bedrog tot redelijke proporties te herleiden.

Zoals sub 3.1 reeds werd naar voor gebracht, wensen we in dit verband vooral de verstedelijkingsgraad en de centraliteit als potentiële verklaring te beschouwen. Voor de betekenis van de verstedelijkingsgraad delen we de arrondissementen in drie groepen in: (i) Brussel, als top van de hiërarchie, (ii) de vier grote agglomeraties Antwerpen, Charleroi, Gent en Luik, (iii) de overige arrondissementen, die gekarakteriseerd worden door een lagere hiërarchische positie. Om deze laatste groep verder te differentiëren werden op basis van een factoranalyse de meer landelijke arrondissementen afgezonderd (zie Van der Wee, 1985, pp. 62-68). Praktisch gezien houdt die laatste groep de arrondissementen in die geen woonkern of morfologische agglomeratie kennen van ten minste 20.000 inwoners (cfr. Van der Haegen en Pattyn, 1979) plus Oudenaarde, Tongeren en Turnhout.

De shift-share resultaten, gerangschikt volgens de verstedelijkingsgraden (zie tabel 5) vertonen een merkwaardig patroon. Voor België als geheel is de regionale component negatief voor de meest stedelijke arrondissementen, positief voor de minder stedelijke. De landelijke arrondissementen vertonen in dit opzicht de beste scores. De structurele component vertoont echter juist een omgekeerd verloop. Alleen Brussel scoort positief en de component wordt ongunstiger naarmate de verstedelijkingsgraad afneemt. De structuurcomponent is echter minder verschillend bij de landelijke arrondissementen dan bij de overige. Het

Figuur 6 : Procentuele veranderingen in de totale werkgelegenheid (werknemers 1974 - 1984)

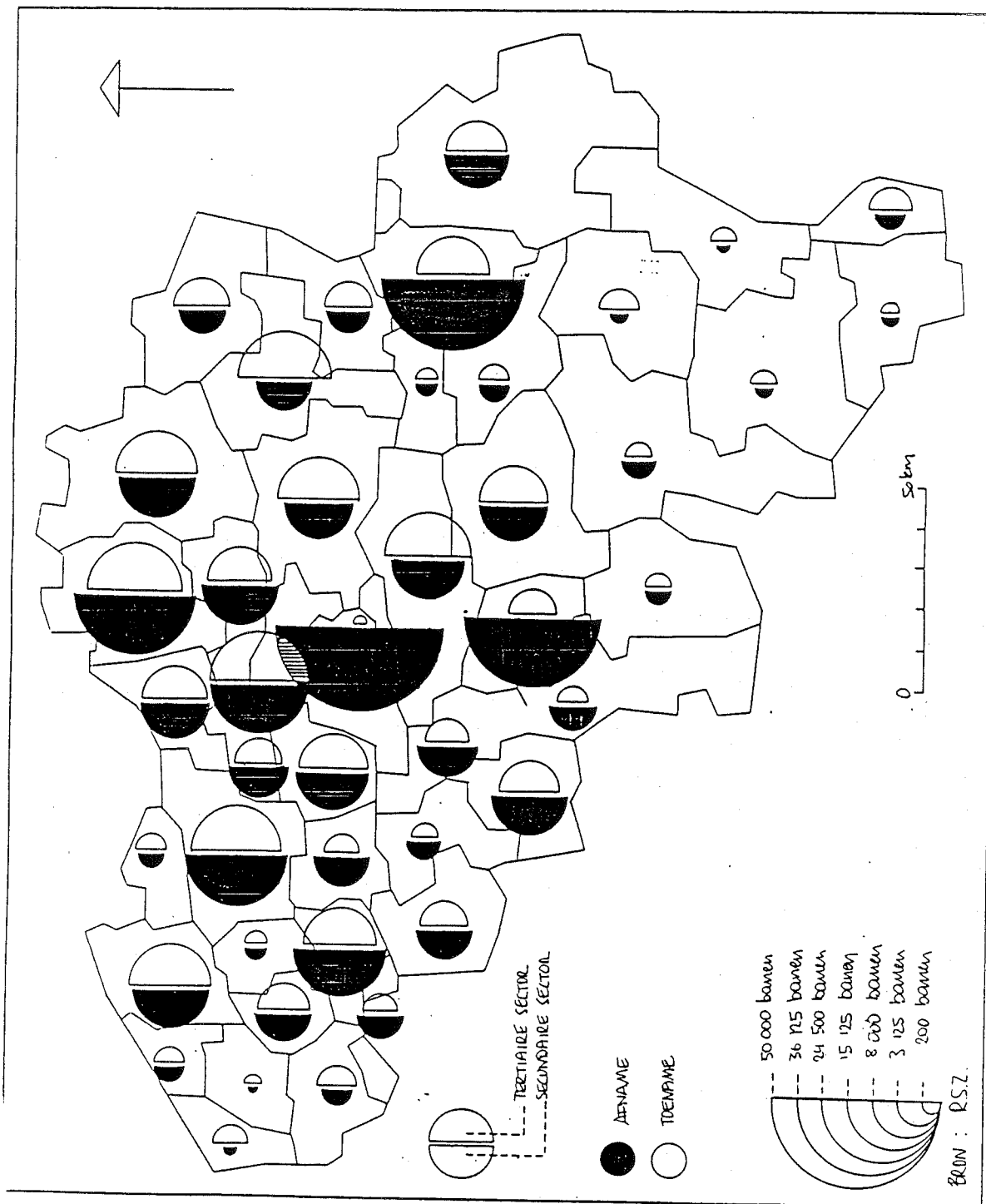
is bijgevolg duidelijk dat de verstedelijking vooral een verband houdt met de regionale component.

Dit treedt nog duidelijker aan het licht indien de Waalse arrondissementen afzonderlijk worden beschouwd. De grote agglomeraties scoren sterk negatieve regionale componenten, terwijl deze component sterk positief wordt bij de landelijke arrondissementen. Bij de structuurcomponent is er nauwelijks verschil tussen het resultaat van de landelijke en de overige arrondissementen, hoewel zij veel minder slecht scoren dan de grote agglomeraties.

Globaal beschouwd treedt een zelfde patroon op in Vlaanderen. De regionale component en dus de lokationele attractiviteit is er per verstedelijkingsniveau nochtans veel gunstiger (of minder ongunstig) dan in Wallonië. Wat de structuurcomponent betreft, deze is alleen in de Vlaamse agglomeraties gunstiger. Op de andere niveaus is de handicap van de sectoriële structuur veel ernstiger in Vlaanderen dan in Wallonië.

Hierbij dienen twee conclusies benadrukt te worden. In de eerste plaats is duidelijk dat de grote agglomeraties, in tegenstelling tot de jaren zestig, niet langer de motorfunctie in de werkgelegenheidsgroei vervullen. Niet alleen zijn hun scores in het totaal veel slechter dan voor andere arrondissementen, bovendien zijn hun lokationele karakteristieken veel ongunstiger, zoals blijkt uit de regionale groeicomponent. Het stedelijk verval bij de grote agglomeraties heeft dus niet alleen een stedenbouwkundig en een sociaal karakter maar ook een economisch (vgl. B. Mérenne-Schoumaker, 1985). Ten tweede is duidelijk dat dit econo-

Figuur 7 : Werkgelegenheidsverandering in de secundaire en tertiaire sector (1974 - 1984)

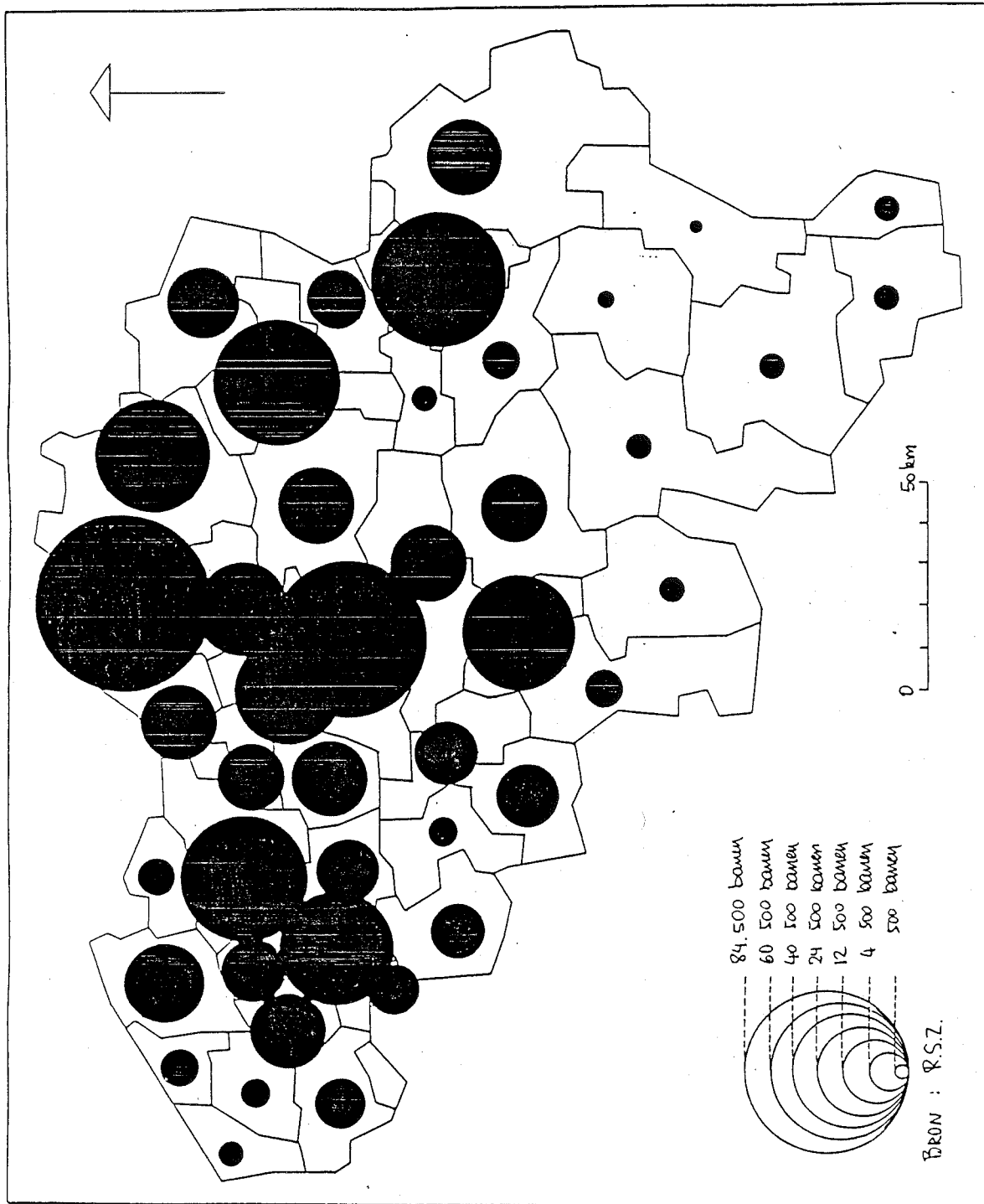

misch vervalproces veel sterker doorweegt in Brussel en Wallonië dan in Vlaanderen. Niet alleen zijn de negatieve scores er omvangrijker en intenser, maar bovendien is het aandeel van Charleroi en Luik in de Waalse werkgelegenheid veel groter dan het aandeel van Antwerpen en Gent in de Vlaamse.

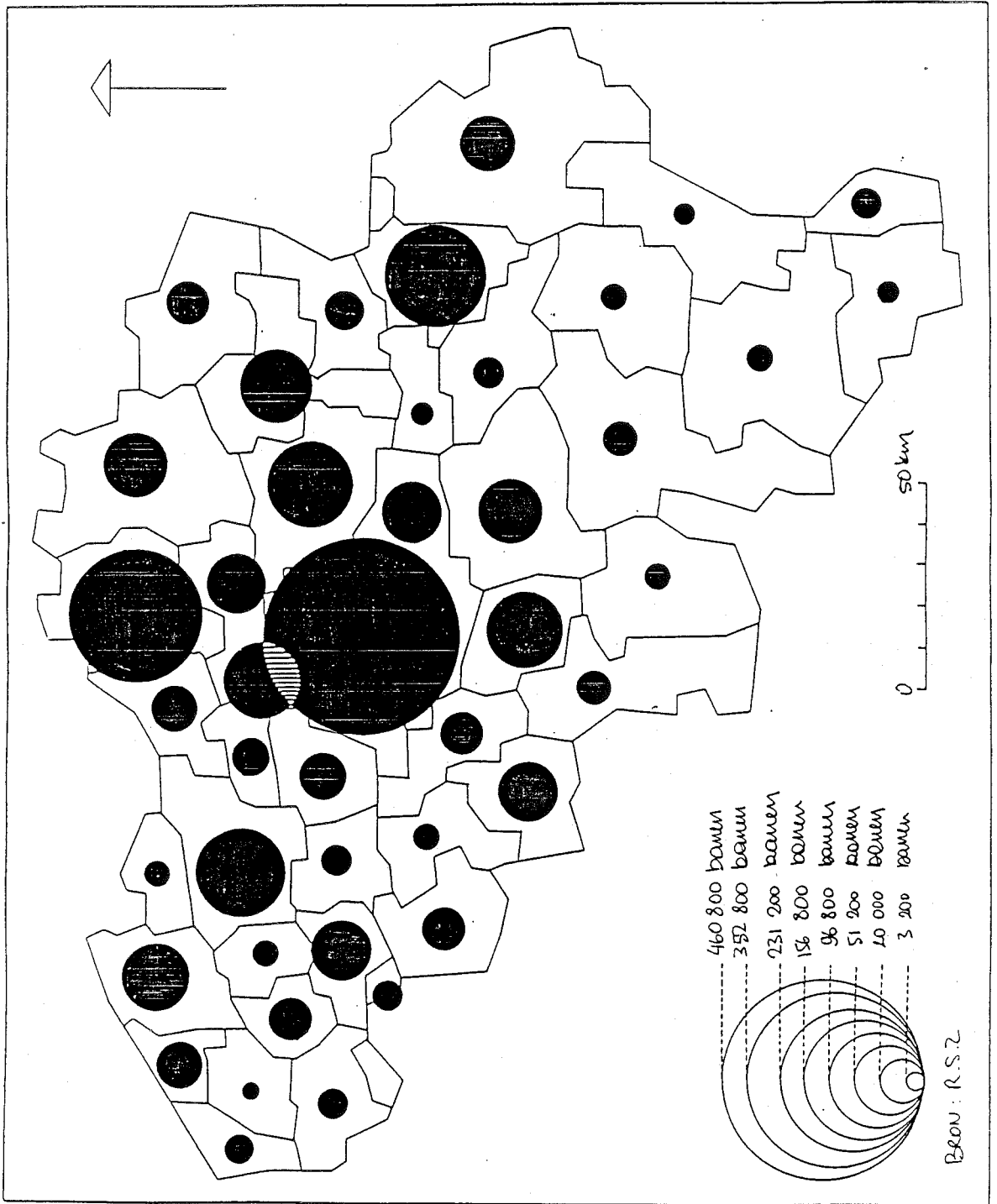
De problematiek van de centrum/periferie structuur wordt in de Belgische economisch-geografische literatuur nog steeds gedomineerd door de visie op de zgn. A.B.C.-as (Antwerpen-Brussel-Charleroi) eventueel aangevuld met secundaire kernen of assen (Gent, de Waalse industrie-as e.d.). De betekenis van de grote agglomeraties in deze assen is manifest, zodat in die zin onmiddellijk kan verwezen worden naar de conclusies i.v.m. de verstedelijking. Daaruit volgt direct dat de perifere gebieden het een stuk beter of althans minder slecht hebben gedaan dan de centrale gebieden. Uit tabel 6 valt nochtans af te leiden dat dit decentralisatieproces sterker was bij de tertiaire sector dan bij de secundaire. Weliswaar behouden de agglomeraties een groter aandeel in de tertiaire sector dan in de industrie, maar hun aandeel in de secundaire sector krimpt veel langzamer. Dit is des te merkwaardiger, daar de Belgische regionale politiek in wezen een industrialisatie van de periferie beoogde en niet gericht was op een deconcentratie van de tertiaire activiteiten.

De deconcentratiebeweging blijkt ook uit de evolutie van de centrale A.B.C.-as (de arrondissementen Antwerpen, Mechelen, Halle, Brussel, Nijvel, Charleroi). Het aandeel van deze as in de industrie daalde van 37,9 % in 1974 tot 36,5 % in 1984. In de tertiaire sector was de verschuiving groter: van 51,8 % in 1974 tot 48,5 % in 1984. Toch

Figuur 8 : Werkgelegenheid in de secundaire sector (1984)

Figuur 9 : Werkgelegenheid in de tertiaire sector (1984)

blijft deze as, met 44,1 % van de Belgische werkgelegenheid een zeer belangrijke plaats innemen.

Dat is helemaal niet zo met de zgn. Waalse industrie-as (Luik, Hoeselt, Namen, Charleroi, Bergen). Het aandeel in de industriële werkgelegenheid bedroeg in 1974 al maar 19,2 %. Het daalde echter verder tot 16,1 % in 1984. De betekenis in het nationale beeld is dus gemarginaliseerd. Met een aandeel van slechts een zesde kan niet van een dominant gewicht sprake zijn. Alleen het contrast met bv. de provincie Luxemburg of het zuidelijk deel van Namen wettigt nog het gebruik van de term "industrie-as". Overigens kan opgemerkt worden dat ook in dit gebied het aandeel in de tertiaire sector, zij het veel matiger afnam: van 15,8 tot 15,5 %.

In die optiek is het misschien wel zinniger geworden een Vlaamse industrie-as te beklemtonen. De arrondissementen Kortrijk, Gent en Sint-Niklaas behaalden in 1984 immers samen een aandeel van 13,2 % in de secundaire werkgelegenheid, en gevoegd bij Antwerpen zou dat zelfs 25,3 % bedragen hebben of ruim de helft meer dan de Waalse as. Bovendien is er bij deze Vlaamse as geen sprake van een dalend aandeel, aangezien het overeenkomstig cijfer in 1974 nog 23,6 % beliep. Vooral het toenemend aandeel van Antwerpen speelt hierin een rol. In de tertiaire sector kon het aandeel op 20 % behouden worden, doch dit ondanks het verlies in Antwerpen.

Ook in oostelijke richting blijkt er een toenemend aandeel in de secundaire sector te ontstaan. De industrialisatie van de arrondissementen

TABEL 6 : Shift-share resultaten voor de secundaire en tertiaire sector per verstedelijkingsgroep

ruimtelijke eenheid	reële groei (1)	structuur- component (1)	regionale component (1)	aandeel in sectorieel totaal (2)	
				'74	'84
a) secundaire sector					
Brussel	- 38,6	- 18,7	- 12,9	10,4	9,1
Agglomeraties	- 32,0	- 20,9	- 4,1	31,4	30,4
Overige	- 26,9	- 24,5	+ 4,5	58,2	60,5
België	- 29,7	- 22,7	0	100	100
b) tertiaire sector					
Brussel	+ 0,1	+ 21,0	- 13,9	28,2	24,8
Agglomeraties	+ 9,6	+ 20,0	- 3,4	27,6	26,6
Overige	+ 25,8	+ 21,1	+ 11,0	44,1	48,7
België	+ 14,1	+ 21,1	0	100	100

(1) in % van de R.S.Z.-werkgelegenheid in resp. de secundaire en de tertiaire sector in 1974

(2) in % van de R.S.Z.-werkgelegenheid in het overeenkomstige jaar in de sector

Bronnen : zie tabel 3

Hasselt en Turnhout leidde tot een secundair aandeel van 11,1 % in 1984, terwijl dat in 1974 nog maar 9,1 % bedroeg. Het tertiaire aandeel is veel lager, hoewel de dispersiebeweging het toch van 4,8 tot 5,6 kon opdrijven.

Veralgemeend kunnen we dus stellen dat de werkgelegenheidsontwikkeling vooral ten nadele van de centrale gebieden, d.w.z. de traditionele assen, verliep, terwijl de achteruitgang in de perifere gebieden beperkt was of er zelfs een toeneming genoteerd kon worden. Bovendien ontwikkelden en versterkten zich nieuwe assen, waarvan de Vlaamse westas ongetwijfeld van doorslaggevend belang is.

4 Conclusies

De voorgaande bespreking van de werkgelegenheidsontwikkeling kan zeker geen reden vormen voor een versterking van het Vlaamse triomfalisme, ook al waren bepaalde ontwikkelingen in (delen van) Wallonië ongunstiger dan in Vlaanderen. Men vergete niet dat hier alleen sprake was over de bestaande werkgelegenheid, en niet over de behoefte aan werkgelegenheid, de groei van de beroepsbevolking, de omvang van de arbeidsreserve of gewoonweg de werkloosheid. Zoals algemeen bekend spelen deze factoren, mede omwille van de leeftijdsstructuur, in het nadeel van de meeste Vlaamse gewesten. Bovendien lijkt bij de eventuele afsluiting van een decennium waarin vele tienduizenden arbeidsplaatsen verloren gingen een stabilisering of zelfs een winst van enkele honderden banen geen reden voor welk soort triomfalisme dan ook.

Vanuit een ruimtelijke optiek kunnen uit de voorgaande paragrafen een aantal niet onbelangrijke conclusies getrokken worden. Behoudens in de Brusselse agglomeratie, blijkt de structuurcomponent veelal een ongunstige invloed uit te oefenen, zowel in Vlaanderen als in Wallonië. De invloed ervan is in Vlaanderen globaal gesproken ernstiger naarmate het om minder stedelijke gebieden gaat. Omgekeerd is de regionale component minder gunstig naarmate de verstedelijking toeneemt. Dit betekent dat de aantrekkingskracht vermindert of de lokationele afstotingskracht toeneemt, naarmate een hogere verstedelijking bereikt wordt. In het licht van de grootstedelijke vervalprocessen lijkt dit een aanduiding voor een heroriëntatie van het beleid. Tot nu toe bestaat in België noch een integraal steden-beleid noch een ruimtelijke politiek gericht op het ontwikkelingspotentieel van de agglomeraties. Alleen het stimulerings-beleid t.a.v. de coördinatiecentra is een uitzondering op die regel.

Hiermee samenhangend is het merkwaardig vast te moeten stellen dat in deze periode een veel sterkere spreidingsbeweging bestond bij de tertiaire dan bij de secundaire sector. Ongetwijfeld heeft dit te maken met het algemeen karakter van het tertiariseringsproces en met de verdere ontwikkeling van de verstedelijking. Toch is het zo dat het ruimtelijk economisch beleid, via o.m. de industrieparken en de bijkomende investeringssteun aan industrieën die zich in ontwikkelingsgebieden vestigden, duidelijk opteerde voor een sterkere spreiding van de industrie. De resultaten kunnen in dit verband niet echt overtuigen. Dit geldt des te sterker indien men beseft dat (i) de steun in niet geringe mate voor saneringen i.pl.v. expansie is gegeven, m.a.w. dat frequent oneigenlijk gebruik van de middelen voorkwam, (ii) ook in steungebieden het aandeel van nieuwe bedrijven is gedaald, (iii) het werkgelegenheids-

creërend effect de jongste jaren aanzienlijk is afgenomen (vgl. De Brabander, 1985). In die optiek is een reoriëntatie van het ruimtelijk-economisch beleid niet alleen mogelijk, maar ook noodzakelijk. In de plaats van een weinig genuanceerd industrialisatiebeleid zou een politiek die systematischer inspeelt op de ontwikkelingspotenties van de regio's wellicht een sterkere bijdrage kunnen leveren tot de werkgelegenheidsgroei.

5 Geciteerde literatuur

- BRABANDER, G.L. DE (1981), Regional Specialization, Employment and Economic Growth in Belgium between 1846 and 1970; New York, Arno Press, VIII + 275 p.
- BRABANDER, G.L. DE (1983), Regionale structuur en werkgelegenheid; Brussel, K.A.W.L.S.K., 222 p.
- BRABANDER, G.L. DE (1985), Regionaal-economisch beleid in Vlaanderen: een defensieve of een offensieve strategie ? in: Probleem- of kansgebieden in Vlaanderen: de voorsprong van de achterstand ?; Koning Boudewijnstichting - Vlaamse Regionale, t.p.
- GOOSSENS, M. (1985), Recente evolutie van ruimtelijke werkloosheidspatronen in België; De Aardrijkskunde, jg. 9, nr. 3, t.p.
- HAEGEN, H. VAN DER en M. PATTYN (1979), De Belgische stadsgewesten; Statistisch Tijdschrift, jg. 65, pp. 235-249.

- LAMBOOY, J.G. (1980), *Ekonomie en Ruimte, deel I: lokatietheorie en regionale vraagstukken*; Assen, Van Gorcum, 289 p. (3e druk).
- MÉRÉNNE-SCHOUMAKER, B. (1985), *Stad en nijverheid* in: V.G. MARTINY, red., *De Belgische stad van vandaag: waarheen ?*; Brussel, Gemeentekrediet, pp. 97-110.
- SIMONS, P. (1980), *Waalse opinies omtrent de regionalisatie*; *Tijdschrift voor Economie en Management*, jg. 25, nr. 2, pp. 265-288.
- VANDENBROEKE, C. (1984), *Vlaamse Koopkracht: gisteren, vandaag en morgen*; Leuven, Kritak, 302 p.
- WEE, D. VAN DER (1983), *Structurele verklaringen voor de werkgelegenheidsverschuivingen in België (1974-1980)* in: L. ALBRECHTS, red., *Regionale ontwikkeling: raakvlak tussen ruimtelijke en economische planning*; Leuven, Acco, pp. 55-100.
- WEE, D. VAN DER (1985), *De regionale werkgelegenheids crisis in België*; Leuven, I.I.S.R.O., 178 p. (ongepubliceerde licentiaatsverhandeling).

A D D E N D U M

Enkele recente gegevens over de
zelfstandigen en de werklozen

Bij wijze van addendum aan deze bijdrage lijkt het ons nuttig in te gaan op enkele onlangs gepubliceerde statistieken i.v.m. de werkgelegenheid van de zelfstandigen en i.v.m. de economische arbeidsreserve.

1. De zelfstandigen

Het in sectie 2 geleverde overzicht van de zelfstandige werkgelegenheid kan sinds enkele dagen aangevuld worden met de ontwikkeling tot 1984. Op die wijze komen we tot een meer vergelijkbare situatie t.o.v. de bezoldigde (R.S.Z.-)werkgelegenheid, die in sectie 3 werd geanalyseerd.

Het algemeen beeld dat in tabel A-1 naar voren komt, is in vele opzichten analoog aan dat over de recente evolutie van de bezoldigde werkgelegenheid. Opnieuw kunnen we een zeer matige toeneming vaststellen. De groei beliep tussen 1983 en 1984 bijna 1850 zelfstandigen (in hoofdactiviteit) of ca. 0,37 %. Uiteraard kan een dergelijke groei de verliezen van het jongste decennium niet echt opvangen. Over de jongste tien jaar wordt per saldo nog een vermindering van ruim 30.000 arbeidsplaatsen of bijna 6 % vastgesteld. Merk op dat de dalende trend bij de zelfstandigen echter vroeger inzette dan bij de loon- en weddetrekkenden. Ten opzichte van 1973 belooft het verlies ongeveer 42.000 eenheden of bijna 8 %.

In het jaarverslag van de R.S.V.Z. (1985, pp. 27 - 28) wordt met enige nadruk gewezen op de heterogene samenstelling van de stijging, die trouwens ook in 1983 voorkwam. De laatste twee jaren ging het steeds om een groei in de beginactiviteiten (minder dan 3 jaar zelfstandig hoofdberoep) en om een vermindering van wat de "definitieve gevallen" wordt geheten. Mogelijks dank zij de diverse steunmaatregelen die de jongste jaren werden uitgewerkt, is er een toeneming van de beginactiviteiten vast te stellen (in

Tabel A-1 De evolutie van de zelfstandige hoofdberoepen 1984 - 1983 - 1984

provincie	aantal zelfstandige hoofdberoepen			procentuele evolutie	
	1984	1983	1974*	83/84	74*/84
Antwerpen	77.528	77.324	79.565	+ 0,26	- 2,56
West-Vlaanderen	65.317	64.972	71.722	+ 0,53	- 8,93
Oost-Vlaanderen	70.898	71.101	75.223	- 0,29	- 5,75
Limburg	33.197	32.936	30.673	+ 0,79	+ 8,23
Brabant	115.883	115.217	122.227	+ 0,58	- 5,19
Henegouwen	54.132	54.184	60.461	- 0,10	- 10,47
Luik	48.201	47.890	53.308	+ 0,65	- 9,58
Luxemburg	14.568	14.531	16.218	+ 0,25	- 10,17
Namen	20.649	20.372	21.596	+ 1,36	- 4,39
België	500.373	498.527	530.993	+ 0,37	- 5,77
buitenland	3.462	3.770	4.230	- 8,17	- 18,16
Totaal	503.835	502.297	535.219	+ 0,31	- 5,86

* exclusief "geestelijkheid"

Bron : R.S.V.Z.

1983 met 3.527 en in 1984 met 6.202 eenheden). Daar staat echter een sterker wordende regressie van de definitieve gevallen tegenover (- 205 in 1983 maar - 5.002 in 1984). Op het vlak van de instandhouding van de zelfstandige activiteiten kan er dus zeker nog niet van een succes sprake zijn.

Ook de sectoriële oriëntatie van de ontwikkelingen baart enige zorg. De agrarische sector kende op één jaar tijd een daling van 3 %, terwijl in de industrie een vermindering van 1,5 % voorkwam. De aangroei van de zelfstandige hoofdberoepen gaat dus aan de ambachtelijke sector voorbij. Het tertiariseringsproces verloopt hier blijkbaar onverstoort verder. De tendenzen zijn voor de verschillende tertiaire subsectoren nochtans onge-

lijk. In de handel gaat het om een quasi stabiele situatie (+ 0,29 %), terwijl ook de diensten een erg matige groei kennen (+ 1,13 %). Alleen bij de vrije beroepen (+ 3,73 %) betreft het een belangrijke score. Of dat zo gunstig is, kan betwijfeld worden. Zoals algemeen bekend is, bestaat in de groep vrije beroepen juist bij de toenemende groep beginnende zelfstandigen (artsen, advocaten enz.) een vrij belangrijke verborgen werkloosheid. Een verdere aanzwellling van deze groep zonder verschuiving van de beroepsactiviteiten naar de toetredende jongeren is in die zin niet zeer gunstig.

Wat de regionale verdeling betreft, verloopt het groeipatroon het jongste jaar zeer verschillend t.o.v. het voorgaand decennium. De algemene trend was immers dat de Waalse regio met een sterkere teruggang werd geconfronteerd dan Vlaanderen. De ombuiging van de trend, voor zover het praktisch stabiel blijven van het totaal zo geïnterpreteerd mag worden, geschiedde echter duidelijk sterker in Wallonië dan in Vlaanderen. Het Waalse groeitempo (0,58 %) beliep bijna het dubbele van het Vlaamse (0,34 %).

Hoewel de R.S.V.Z.-statistieken niet toelaten een analoge, gedetailleerde analyse te maken als bij de R.S.Z.-cijfers, moet ook enige aandacht besteed worden aan de potentiële verklaringen van de heterogene ontwikkelingen. De zwakke en overigens niet stabiele subsectoriële desaggregatie laat niet toe een shift-share analyse toe te passen. Wel is duidelijk dat bepaalde regionale voordelen een belangrijke bijdrage leveren tot de ruimtelijk heterogene groei. De relatief jonge leeftijdsstructuur en de demografische groei in Limburg zorgen bv. voor een expansie van de vraag naar de laaghiërarchische goederen en diensten, wat resulteert in een meer dan gewone groeivoet in de tertiaire branches. De toenemende belangstelling voor toerisme in het binnenland kan zorgen voor een groei-impuls in de Ardense arrondissementen (Namen, Verviers e.d.).

In verband met de centrum-periferie hypothese en de stedelijke hiërarchie, moet opnieuw op de relatief zwakke prestaties van de grootstedelijke arrondissementen gewezen worden. Zowel voor de periode 1974-1984 als voor de evolutie gedurende het jongste jaar zijn de uiterst zwakke prestaties van Brussel en Charleroi doorslaggevend. Zij komens telkens bij de zwakst

presterende arrondissementen voor. In de langere periode behoort ook Luik daarbij, maar het jongste jaar scoort zij veel beter dan het nationaal gemiddelde. Voor Gent en Antwerpen geldt precies het omgekeerde. Ook hier blijken de grootstedelijke gebieden in elk geval niet de motor van de groei te vormen. Tegelijk blijkt de centrale as Antwerpen-Brussel-Charleroi over de periode 1974-84 veel zwakker te presteren dan het nationaal gemiddelde.

2. De economische arbeidsreserve

Het algemeen beeld van de ontwikkeling van de bezoldigde en de zelfstandige werkgelegenheid vertoont een substantiële achteruitgang gedurende het jongste decennium, met een zij het ruimtelijk ongelijke en zeer lichte vooruitgang in de jongste periode. De vraag is of hiermee een ombuiging in de dramatische werkloosheidsstijging kan gerealiseerd worden.

Die werkloosheidsevolutie is echter niet alleen het resultaat van de werkgelegenheidsontwikkeling. De omvang van de beroepsbevolking is daarbij evenzeer van belang. Deze vertoont een aantal effecten die de werkloosheid afremmen : de toenemende scolarisatie van een op zich reeds krimpend aantal jongeren beperkt het aantal toetredenden op de arbeidsmarkt. Het vergrijzingsproces van de bevolking is op zich dus een "positief" element. De groei van de vrouwelijke activiteitsgraden beperkt hiervan enigszins het effect. In regio's waar de veroudering beperkter is (Limburg, de Antwerpse Kempen) blijft de stijging van de beroepsbevolking voor een bijkomend gebrek aan arbeidsplaatsen zorgen.

Dit gebrek aan arbeidsplaatsen en niet de aantal uitkeringsgerechtigde volledig werklozen vormt de (economische) werkloosheid. Door het gebrek aan werkgelegenheid ontstaat m.a.w. een reserve op de arbeidsmarkt. De omvang van die reserve is, door de verstrengeling van administratieve, juridische, sociale en economische reglementeringen, voorschriften en criteria niet direct uit de beschikbare statistieken af te lezen. Sommige groepen, zoals de ontmoedigde arbeidskrachten, zijn zelfs op geen enkele wijze in de cijfers te onderkennen. De echte werkloosheid zou, vanuit economisch perspec-

tief, beschouwd kunnen worden als de arbeidsreserve die in een tijd van full employment tewerkgesteld zou kunnen worden. Uiteraard gaat het dan niet meer om alleen maar de uitkeringsgerechtigde werklozen.

Uitgaande van een economische definitie, toegepast op de bestaande R.V.A.-statistieken, toonden we eerder aan dat in de periode tot december 1984 geen sprake was van een kleiner wordende economische werkloosheid, ook niet in Vlaanderen (De Brabander, 1985).

Is hierin in 1985 verandering gekomen ? Op deze vraag is geen eenvoudig antwoord mogelijk. Een loutere toepassing van de eerder opgestelde definities is niet goed uitvoerbaar omwille van de toevoeging van nieuwe categorieën (vnl. de oudere van stempelcontrole vrijgestelde werklozen). Bovendien is van de meeste categorieën op het ogenblik dat dit addendum geschreven wordt slechts cijfermateriaal ter beschikking over november of zelfs oktober. Tenslotte ontbreken in de Maandelijkse Mededeling van de R.V.A. (recentste nummer : november) enkele minder omvangrijke groepen, zoals de in beschermde werkplaatsen tewerkgestelde werklozen en de regionale U.V.W. met gedeeltelijke of zeer beperkte geschiktheid.

De vergelijking tussen november 1985 en november 1984 is dan ook niet volmaakt. Het leek ons echter beter de meest recente statistieken te hantieren, dan over de situatie van een half jaar geleden te rapporteren.

Uit tabel A-2 kan men afleiden dat de minimale reële werkloosheid (inclusief de oudere vrijgestelde werklozen) een weinig gestegen is. Uit de daling van het aantal U.V.W. met gedeeltelijke of zeer beperkte geschiktheid, dat echter niet in het minimum is opgenomen, valt af te leiden dat zij ca. 16.000 of zowat een derde van de oudere vrijgestelde werklozen uitmaken. In feite zou dit minimum dus met ca. 8000 of 1 % gedaald zijn in plaats van gestegen. Globaal kan zeker van een stabilisatie sprake zijn.

Deze stabiliteit omvat een dubbele beweging. Enerzijds is er een substantiële stijging van de tewerkgestelde werklozen (inclusief DAC en BTK), nl. van 65.600 tot 81.700 of + 24 %, en iets minder van de bruggepensioneerden (van 129.300 tot 136.300 of + 5 %). Anderzijds kennen de overige categorieën niet werkende ingeschreven werklozen een belangrijke daling (-63.000).

Tabel A-2 Evolutie van de economische arbeidsreserve november '84 - november '85 (1)

categorie	België		Vlaanderen		Wallonië		Brussel	
	1984	1985	1984	1985	1984	1985	1984	1985
minimale reële werkloosheid	765.337	773.996	419.705	408.808	267.088	281.451	78.564	83.737
waarvan :								
vrijgestelde oudere UVW	-	49.243	-	31.875	-	13.440	-	3.928
overige werklozen (2)	167.407	181.610	102.522	112.814	52.426	53.947	12.459	14.849
maximale arbeidsreserve	932.744	955.606	522.227	521.622	319.514	335.398	91.023	98.586

(1) Voor enkele groepen betroffen de recentste beschikbare statistieken oktober 1985.

(2) Inclusief gedeeltelijk en zeer beperkt arbeidsgeschikte werklozen, exclusief in beschermde werkplaats tewerkgestelde werklozen.

Bron : berekend op basis van R.V.A.-statistieken.

Deze daling komt niet voort uit een toeneming van de stages. Trouwens, de deeltijdse stages namen slechts toe met 3.800, maar de voltijdse namen af met bijna 8.000. De omvangrijkste en wellicht determinerende categorie in deze overgangszone tussen werkloosheid en normale werkgelegenheid wordt gevormd door de "met verkorte werktijd tewerkgestelde werklozen om aan de werkloosheid te ontsnappen". Ze steeg op één jaar van 76.500 tot 110.200, hetzij met 33.700 eenheden of 44 %. Indien deze categorie als arbeidsreserve beschouwd wordt, is er niet langer sprake van een stabilisering, maar wel van een lichte stijging van de werkloosheid.

Regionaal beschouwd kunnen dezelfde tendenzen onderkend worden, zij het met variërende intensiteit. In elk van de drie gewesten daalt het aantal niet werkende arbeidsgeschikte ingeschreven werklozen (exclusief de vrijgestelden), maar toch het sterkst in Vlaanderen. Overal bestaat een groeiend gebruik van de verschillende speciale statuten, met een versterkte tendens tot deeltijdse toepassing ervan. De regionaal verschillende intensiteit van de ontwikkelingen leidt er echter toe dat alleen in Vlaanderen een zekere inkrimping van de minimale reële werkloosheid plaatsvindt. Gezuiverd voor de gedeeltelijk arbeidsgeschikte oudere werklozen zou de daling wellicht 20.000 in plaats van 11.000 bedragen. Een dergelijke daling is in het licht van een Vlaams totaalcijfer van ten minste 400.000 natuurlijk nog zeer beperkt. Het niveau van de werkloosheid blijft, zelfs economisch beschouwd, ondraaglijk hoog. Maar een afneming; hoe beperkt ook is uiteraard beter dan een verdere stijging, zoals die in Wallonië en Brussel plaats vindt.

3. Referenties

De Brabander, G.L. (1985), Hoe (on-)betrouwbaar zijn de werkloosheidsstatistieken ? Antwerpen, Seso, 12 p.

R.S.V.Z. (1985) Jaarverslag 1984, Brussel, RSVZ, 173 p.

R.V.A. (1984) Maandelijks Bulletin, nr. 11, november

R.V.A. (1985) Maandelijkse Mededeling, nr. 11, november